

NAPLELET

FÉLHAVI FOLYOIRAT

FŐSZERKESZTŐ: PAÁL ÁRPÁD

SZERKESZTŐK:

KÁDÁR IMRE · LIGETI ERNŐ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

TARTALOM

1921
MÁJUS
1.

Hatvany Lajos: Ady. Dienes László: Elnemult a világ. Révész Béla: Csengettyű. Dózsa Endre: A tavasz. Zsolt Béla: Ósanya. Aki visszajár. A delfin (Versek). Kuti Dénes: Mikor én szolgálni voltam (eredeti székely népmese). Ligeti Ernő: A százszázadós Baudelaire. Charles Baudelaire: A megrepedt harang. Győtrődés (versek fordította Gara Akos). Szentimrei Jenő: Vaféry. Endre Károly: Egy fiatal leány halálára. Emlékezés egy görzi halottra. Egy elkötözött (versek). Kaozér Illón: Megjött a Messiás. Déry Tibor: A toronyőr (regény 2.) Jegyzetek.

II.
ÉVF.
8.
SZAM

Ara 6 Lei

Tartalom

<i>Hatvany Lajos: Ady</i>	470
<i>Dienes László: Elnémult a világ</i>	470
<i>Révész Béla: Csengettyü</i>	470
<i>Dózsa Endre: A tavasz</i> , ...	470
<i>Zsolt Béla verseiből: Ősanya</i>	470
<i>Aki visszajár</i>	470
<i>A delfin</i>	472
<i>Kuti Dénes: Mikor én szolgáltni voltam (eredeti székely népmese)</i> .	473
<i>Ligeti Ernő: A százesztendő Baudelaire</i>	476
<i>Gara Ákos: Charles Baudelaire verseiből. A megrepedt harang</i> .	481
<i>Gyötrődés</i>	481
<i>Szentimrei Jenő: Valéry</i>	482
<i>Endre Károly verseiből: Egy fiatal leány halálára</i>	488
<i>Emlékezés egy görzi halottra</i>	488
<i>Egy elköltözött</i>	489
<i>Kaczér Illés: Megjött a Messiás (chászid-dráma, részlet a II. felvonásból)</i>	491
<i>Déry Tibor: A toronyőr (regény 2. folytatás)</i>	496

BCU Cluj / Ce Język University Library Cluj

<i>Rédei József: Einstein és a politika</i>	501
<i>Dienes László: Nyugati szemle</i>	504
<i>Márai Sándor: Hamsun</i>	510
<i>Napkelet hírei.</i>	

Főmunkatársak :

**Janovics Jenő, Kós Károly, Nyirő József, Tabéry Géza,
Zsolt Béla.**

Segédszerkesztő: Szentimrei Jenő.

Kiadja: Lapkiadó és Nyomdai Műintézet R.-T., Cluj-Kolozsvár.

A Napkelet címlapját és rajzait Kós Károly készítette.

ELŐFIZETÉSI ÁRA :

Egész évre 120 Lei,

Félévre. . . . 65 Lei,

Negyedévre 35 Lei.

A Napkelet minden cikkéért írója felel. Lakáscímmel beküldött kéziratok, ha írójuk három hónap alatt értesítést nem kap, a szerkesztőségben átvetettek. A szerkesztőségnek szánt leveleket az írók ne címezzék valamelyik szerkesztő nevére, mert ezzel az elintézését késleltetik.

Szerkesztőség és kiadóhivatal : Str. Memorandului (Unió-utca) 3.

ADY

Irta: HATVANY LAJOS

...Az álerkölcösös mázzal bevont panamavilágba, amely csak álkomoly művészetet, álhazafias vezércikkeket és szónoklatokat termelt, úgy tíz évvel ezelőtt hirtelen komor, harsány hang süvöltött bele. Végre, egy ember szava a beszélő bábok között, végre egy harsogóan vízhangzó szó a tulhangozó szavaktól néma országban. Végre egy költő, aki nem fél attól, hogy kinevetik. Úgyis eléggé kinevették. Az ő komoly szavára egy egész ország harsány kacajjal válaszolt. És átkozódással és káromkodással és szitokkal. Elnevezték istentelennek, hazaárulónak, erkölcs-telennek. Ennek a fickónak, ennek a csirkefogónak, ennek a gonoszok gonoszának csak egy mentsége volt: kijelentették, hogy pathológikus jelenség. Igen, okvetlenül az volt, akasztófavirág, gazember, örült, de abban az értelemben, ahogy azt ön gondolja, Romain Rolland: „Aki a dolgok mélyére akar hatni, annak az emberi méltósággal, az illemmel, a szégyenérzéssel, az állandó gonddal és a társadalmi hazugságokkal, amelyek alatt az emberi szív dobog, kell szembezállnia. Ha az ember senkit nem akar megharagítani és emellett még sikereket használ, életcélul kell kitűznie, hogy semmiesetre se keresztesse az előtte haladt átlag kerékvágását és hogy a közepszerűségnek csak a középut igazságait hozza föl — enyhítve és felhigitva, olyan mértékben és adagolásban, ahogy azt az emberek kibírják. El kell rejtőzni az élet mögé. A nagyság átka az, hogy mindezekben a szemérmes aggodásokon túl kell tennie magát.“

Ady Endre, így hívták a karbunkulusszemű költőt, minden e fajta gondot elvetett magától. Amit érzett, az nem állt meg az átlagvonalon. Ugyancsak keveset töprengett a középut igazságain. A gondolatait végig gondolta — érzéseit végig érezte. És minthogy nemcsak az Isten teremti saját képmásául az embert, hanem a zsoltárzengő Dávid és assisi Szent Ferenc és minden igaz ember a saját képére teremti istenét, a mi Ady Endrénk is megteremtette magának az ő saját, igazi istenségét. Vagyis: voltak saját, igazi istenei, akikhez imádkozott, úgy, ahogy még senki ő előtt. Mert a modern ember sem monotheista, sem nem pantheista. Ady mindkettő egy csapásra, sőt, még több, bizonyos mértékben még atheista is. Misztikumban és racionalizmusban nem talál ellentétet. Ady egy idegcsomó, hullámzó hangulatokkal és változó érzelmekkel reszket az örökkévalóság előtt. A nagy mindenségben elveszett kis lény, aki az istenség eszméjébe görcsösen kapaszkodik, hogy el ne sülyedjen a káoszban. „Hitetlenül hiszek Istenben, mert hinni akarok“. Így szól mai mindnyájunk helyett Ady költeménye.

Ezt a költőt, aki az istenség egyetlen rejtélyének földérintéséért együtt küzdött Lukréciummal, Omar Chajammal és Angelus Silesiummal, aki úgy ismerte a földi dolgok istenibe való transzsubstanciációját, mint

maga Franciscus, — a világirodalomtörténet, a számára — sajnos — oly korán érkezett utókor a világ- és isten-búvár Goethe mellé fogja állítani. Ady hosszú, nagyon hosszú ideig, majdnem harminc éves koráig újságíró volt, még hozzá vidéki újságíró. A magyar író nem élhet meg a műveiből. A háboru előtt legkitűnőbbjeink örök időkre eladták legjobb regényeiket ezeröttszáz koronáért. Egy verses kötetért a legnépszerűbb költőnek is ötszáz koronát fizetett a kiadó. Egy költeményért az újságok tíz, legjobb esetben húsz koronát fizettek. Nem azért, mintha kiadóink különösen kemény szívűek lettek volna, hanem ennek a kis országnak a kisszámu közönsége keveset is fogyasztott. Aki itt ír, az újságra van utalva. Ezt az anyagi tényezőt nem ok nélkül említem, mert nem kicsinylendő szomorú szerepet játszott az Ady sorsában.

Ifjúkori fényképén látjuk a költőt egy triviális szerkesztőségben. Hátamögött semmitmondó arcok, ő maga a telefon mellett. „Nagy, szomorú” szeméi egy más országba merednek, füle a legújabb világi híreket figyeli. Gyilkosság, betörés, izgalmas válópör, érdekes család, öfelsége utazása és még sok hasonló mindenféle, amit a nyárspolgár csiklandós szenzációként kíván a reggeli kávéjához.

A híreket a mindenható szerkesztő kívánsága szerint majd szónoki komolysággal mint vezércikket, majd megint tréfásan, mint croquis-t, vagy vastagon nyomott betűkkel mint hajmeresztő rendőrségi riportot kell földolgozni. Erkölcsileg, bizony, nem valami fényes munka. Sokan tönkre is mennek rajta, de a lángésznek előnyére válik. Feloldódik a nyelve, a tolla könnyű lesz. A zsrnaliszta iskolát járt magyar író nem fenyegeti az a veszedelem, mint például a németet, hogy a saját nagy taglejtései megtévesszék és a legjelentéktelenebb, de körülményesen előadott dolgot valami igen fontosnak tartsa. Ellenkezőleg, az előadás begyakorlása folytán a jelentékeny is egészen leegyszerűsödik. Maga Goethe is, ha nehéz kérdéseket érint, patétikus és ünnepélyes lesz. Ady egyszerű marad a legsúlyosabb problémák előtt is. Az örökkévalóság újságírója, a csillagok birodalmának riportere, aki az életet meginterjúvolja, a halál tudósítója.

A *Debreceni Újság* fiatal cikkírójának első költeményein meglátszanak az akkori idők korcs kinövései. Debrecenből Nagyváradra hívják. Ez a tiszta magyar város a Pecze folyócska partján fekszik. A Pecze-part Athénjének nevezték groteszk névvel, de nem minden jog nélkül ezt az eleven kis városkát. A nagy-téri kávéház volt az akadémiaja. Mormol a cigány nagybögője, a címbalmos hosszanzengő hangokat ver ki a feszesre húzott húrokból, a flóta édes hangjai mintha kék szalagként tekergőznének a zenekar körül — de int a primás, a banda elnémul, csak az ő hegedűje szól egyedül. A barna legény zokogó hegedűjével a megyei urak felé közeledik. Egyikük félrehajtja a fejét, mintha nyelné a hangokat. Aztán tapsol, énekel, mindnyájan énekelnek, — föl is ugrik már egyik, egy huszár, pengenc a sarkantyú, táncol. Pezsgőbe mártott ezresbankót ragasztanak a cigány homlokára. Éljen a háza! Éljen Tisza István, akit Tisza Pistának hívnak. Éljen! Éljen!

Igy áll a bál az egyik sarokban. A másikban nyomorult éhenkórászok ülnek, újságkulik, tanárok, úgynevezett költők és írók. Egyik Verlaineről, a másik Spencerről beszél. Marx és Engels forradalommal fenyegető nevét is fölvetik. Itt alaposan szídják Tiszát, a parlamentjével és juncker atyafiságával együtt. Új magyar szociológusok politikáját dicsérik. Nemzeti autonómiát az ország idegenajku lakosságának, választójogot, földbirtokreformot követelnek. Az epigónok költeményeit kinevetik, új irodalmi pályák, irányok felé haladnak. Mint egykor a bécsi gárdisták kaszárnyájában, úgy itt is egy új Magyarország alakul ki. Ebben a körben — a „holnapiak“-nak nevezték magukat, — megjelent Ady.

Nagyvárad kereskedőváros, zsidóváros. A zsidó, a kenyérkereső, reggeltől estig dolgozik. A zsidóasszony, — a puha, fehér, álmodzó — a körmeit csiszolja és olvas. „Olvasta Baudelaire-t?“ kérdi a zsidóasszony, a legszebb a városban, a fiatal költőt. A fiatal költő nem olvasta Baudelaire-t. Mert ő bizony csak írt sokat, szeretett sokat, szenvedett sokat, de keveset olvasott. Külömben franciául sem tud. Az asszony olvas neki és magyarázza a *Fleurs du Mal*-t —, Ady lefordítja a költeményeket. Nem tudom, melyik estén hagyták abba az olvasást, fordítást, azt se tudom, hogy Baudelaire gonosz virágai, vagy a szép asszony gonosz szeme volt-e oka, csak egyben vagyok bizonyos: Ady egyszerre letért a magyar epigonok útjáról, elhagyta Baudelaire álarcát és megérkezett önmagához. Rátalált saját mágára. Ő — ő.

*

Aki igaz áhitattal imádkozik, igaz áhitattal szeret is.

Ady Endre a szerelem új, őszinte, igaz szavaival ajándékozott meg bennünket. Tulajdonképen helytelenül mondom újnak azt, ami régi és örök. De éppen Ady az, aki a társadalmi formásokkal, — mint valami hazugság-réteggel — takart szerelmet keményen ostorozta. Ahogy imádkozott, úgy is szeretett. Emberi módon, mint igaz ember. A szerelme az ő önzése, de az út, az ő En-jéig végtelen hosszú. Ezért szabad neki imádottjához imígyen szólni: „... Áldott ezerszer az asszonyságod, mert engem nézett. . . .“¹ Engem, engem, engem és megint és újból: engem és én. Te vagy az asszony, mert én vagyok a férfi. Két teremtés vagyunk, hogy egy harmadik teremtés legyen. Így cseng a még eddig el nem hangzott, egyszerű szó, amelyet rajongó még sohasem mondott választottjának. És mégis, minden férfi így szeret, ha nem is mondja, sőt ha nem érzi, nem tudja, akkor is.

Ha valaki a szetető férfi titkaira kíváncsi, hallgassa Adyt. Ő nem hazudik gögöt, — a férfi sorsa nehéz: keresni nekünk kell. Mert a nőt a férfi szerelme kutatja és találja meg, a férfi nehéz földadata a meglebbenő és tova suhanó szoknyák után szaladni. Talán ez az? Talán az az? Egy női árny a száguöldő autóban: talán életem üdvét röpi magával. . . .?

¹ Új versek: **Mert Engem szeretsz.**

Ady a méltóság- és szégyen-nélkülvaló, a legigazabb, a legemberibb férfiérzést kiáltja világgá, amin lehet nevetni, ha valaki nevetni akar, de amin ön, Romain Rolland, nem fog nevetni, Ady kikiáltja mindnyájunk titkát mindnyájunkról, amit fiatal, forró éjszakáinkon annyiszor elsírtunk: „... Mennyi asszony van és mind a másé...“¹ Ilyen közel ért magához ez az ember, abban a világban, ahol olyan messze vannak saját maguktól az emberek. Ilyen őszinte volt, ilyen derék, ilyen igaz a hazugok közt. A mondén, álcás, frakkos vendégek, a hajlongó, udvarló lovagok között egy kemény, igaz, öntudatos, egy szép nemes, leplezetlen férfi. Csak ebből a keménységből, csak ebből az öntudatból áradhat valódi gyöngédség, remegve, bensőségesen és forrón. A férfi női kezet érint, érzi: meleg. És ő ezt az állati meleget valami isteni hőnek érzi, ami a szívig elhat, megráz és szétzilál. Rejtély? Csalás? Ki tudja? Így érezni: férfisors. Ady elsőnek mondja ki ennek a sorsnak a szavait: „... Ki tudja nekem adni még a Te egyetlen melegséged?...“²

De mialatt így átkarolja a testtel a testet, rajongva vágyik abba a világba, ahol két ölelkező ember epidermiszejtei nem kell, hogy érintkezzenek. Ahol a szerelmesek lelkei párosodnak: „... Szeretnék egyszer a lelkeddel hálni...“³

Minden nagy szerelem: hü szerelem. Ady, aki oly odaadón tudott szeretni, nem volt hü szerelmes. Jobban mondva: Szerelméhez hü volt, de a húségéhez hűtlen. Nem szándékosan. Hanem mert a nagy érzés kitölt ugyan egy egész, nagy életet, de nem tölti ki egy egész, nagy életnek összes apró, futó pillanatait. „Szeretni“ annyit is jelent, mint leláncolva lenni, tehát alapiában véve valamit, ami nem emberi, nem férfiúi. Manon Lescaut menekül Des Grieux elől, Des Grieux azonban legszívesebben saját maga elől menekülne. Nem is annyira azért, mert boldogtalanul szeret, hanem egyáltalán, mert szeret. Ki ne ismerné ezt a változást, ezt az új után való vágyat — még a legnagyobb szerelemben is? De senki nem ismeri be. Sőt, sokan tagadják, megrökönyödve és megzavarodva saját maguktól. Ady nem az az ember, aki tagadná, vagy elhallgatná az érzelmeit. Szerelme lábához ezt a borzalmas vallomást rakja: „... Csak tudnék én mást úgy kívánni, mint téged...“⁴ Ez a szörnyűnek látszó vágy tulajdonképpen a lehetetlenség kívánása; a szerelemből, ebből a szerelemből való menekülés óhajta. Ez tehát a legnyiltabb, egyszersmind a legszenvedélyesebb szerelmi vallomás. De ki merte volna Ady előtt a szerelmét így vallani? A beteljesült szerelmet ez a költő nem úgy érzi, mint Goethe, legnagyobb boldogságnak, hanem romantikus lelke a csalódás hangjait rezonálja. Imádja a vágyat és viszontlátást. A találkozásról, a viszontlátás öröméről szóló leghatalmasabb költeményében éneklí: „...Hurrá, jön az öröm hajója és hozza Lédát már felém...“⁵

¹ Új versek: Sőhajítás a hajnalban.

² Az Illés szekerén: A te melegséged.

³ Az Illés szekerén: A lelkeddel hálni.

⁴ Új versek: Csak jönne más.

⁵ Új versek: Léda a hajón.

Finomabb a mikrofónnál és vadabb a víharnál. A hajó, a szőnyeg, a vérvörös rózsza — három hatalmas Tristanakkord. De Adynak nincs szüksége Wagner zengő zenekarára. Elég, ha kérdi: „...Ugye, kívánsz? ... Én is kívánlak...“¹ Így lesz az ő költeménye a viszontlátás örömeinek leghívebb pszichoanalízisévé.

És végső akkordként az utolsó sorok földrengésszerű megrázódása, a dobogó szív sikoltása: „... Oh jaj, Ne jöjj, Reszketek, félek... Oh jaj, mi rég nem láttuk egymást.“ Heine dalai ilyen érzéseket távolról sem ismernek, a szerellemnek ezt az énekét csak Ady ismerte, aki olyan nyílt, egyenes és őszinte férfiú volt, mint amilyen igaz szerelmes. Ady, a legnagyobb szerelem és legnagyobb gyűlölet költője, a flirtet, szeszélyt, érzéki megkívánást, lelki vágyat, egyáltalán a szerelmet a legszentebb és leghívtványabb formáiban is, megénekelte. És mégis lekicsinylés volna Adyt szerelmi nüanszok felfedezőjének mondani. Az istenbúvár Ady egyszersmind a nőiség bűvára is. Legpantheisztikusabb szerelmi vallomása: Ruth és Delíla.²

És itt ismét Goethe testvére a szerelmes Ady. Goethe éneklí: „Ezer alakba rejtheted magad...“

*

Ady betegember volt. Nyavalyáját megfertőzött vérében hordta. A legkétségbeesettebbet, a legszörnyűbb nyavalyát. De ez a nyavalya is megdicsőül az ő érzéseinek fényében. A fájdalom, ő maga mondja, csak egy lehetőséggel több volt neki, hogy az életet érezze.

Egyik híres novellájában leírja egy férfinak, valami vidéki újság kritikusanak a vágyódását egy nyomorult kis színpad még nyomorultabb kis színésznője után. A nő odaveti magát; minden ellenmondás nélkül, az ilyen szerencsétlen, letört egzisztenciák fájó alázatosságával. Istenem, egy kritikus! Napok mulnak, a férfi vére iszonyu virágokat hajt. Kérdi a színésznőt: kitől kaptad ezt a betegséget? A szerencsétlen nő bevallja egy férfi nevét. Egy vörös ember, zugprókátor, egy senki, egy szegény, nyomorult fickó. Szintén egy férfi. És ön hol szerezte a betegséget? A szegény ördög egy leánynevet dadog. — Hol van most ő? Hol él? Mondjon el mindent! — Színésznő, így és így hívják, vörösös szöke és Aradon él. — Látnia kell! Beszélnie kell vele, az övé kell, hogy legyen. Már imádja. Utána megy. Aradra utazik. — Hol van a kicsike? Valaki emlékszik még rá, azt mondja, már meghalt. A kórság utáni zarándokút egy sírnál végződik. Így Ady számára a nyavalya is egy lánc volt, amely őt az élethez, hálálhoz, sírhoz, éghoz, földhöz, a nagy mindenséghez kötötte.

Ady ivásnak adta magát. Szünet nélkül itta a mérget. Szörnyű volt látni is, mily fenyegetően sorakoztak a végzetes palackok az ágya mellett. Ady fenséges költeménye, az: „Ős kaján“, csak Poe „A holló“-jával vagy Leopardi „Ultimo Canto di Sappho“-jával hasonlítható össze. A bor szelleme, amely elmúlt napokból és régi,

¹ Új versek: Léda a hajón.

² Az Illés szekeren.

ázsiai ösök felől elébe libeg, legyőzi őt, hogy aztán torz kacajjal tovább repüljön. A mámor is csak egy lánc, ami múlttal és jövővel, az emberiséggel összeköti.

A legmagasabb dolgokat egy mindentől megmámorosodottnak pythicus tudásával, egy részeg sejtelemszerű tudásával tudja. Vakmerő fantáziáját a bor logikája összeköti saját és a mindenség életével... oh istenünk, borzasztó Cethal...¹

A világ cethal hátán: egy borivó látomása, így látja a mi földi létünket. Ez az ember az ő gyáva, gyámoltalan sajnálatraméltóságában. Mint egy-egy fickándozó bábu, amelyik groteszkül táncol ide-oda. Így is lehet nézni a világot. A szenvedő teremtetést pislogó, összeráncolt szemekkel nézi Ady. De másképen is. Tágranyitott szemmel. Ez egy nagy betegségből való felépülése után történt, amikor megint érezni kezdte, hogy él. Íme: az új föltámadás, az erekre ömlő vér dala. A lábadozás éneke ez a költemény: Az első asszony...²

Ady termékenysége nem ártott a művészetének. Ellenkezőleg, az ő szellemi világát akarom bemutatni teljes nagyságában. Ha költői termékenységét akarnám méltatni, tíz kötetet kellene válogatás nélkül lefordítanom. Mert sokat írt, salakosat és zavarosat is, de jelenték-
telent soha.

Ady csak lyrikus. Prózája gyakran hatalmas, de szeszélyes és zabolátlan. Objektíven soha sem tudta nézni a világot, csak magát látta és magán keresztül nézett mindent. Hiányzik belőle Petőfi szépdús fantáziája, kedves humora, epikus ecsetelő ereje, mindent átérzett gondolataival, jobban mondvá át gondolt érzelmeivel üti helyre. A leíró költészet nem kenyerre, mégis, ha a tájat akarja festeni, sikerül neki. A májusi vihar utáni magyar mező leírásában olyan friss mint egy Ruysdael, harmatos, a szivárvány minden színében játszó. Az őszi lombok közt meglesli a telet és rátalál a napsütötte Boulevard Saint-Michel-en a beosonó őszre.

*

A nő, aki Baudelaire-t olvasza, a magyar vidékről Párisba utazik. A költő utána. Ez az utazás végleg megpecsételte a magyarsághoz való viszonyát. Hangosan, észrevehetően megátkozta ez a magyar a magyarságát.

Internacionalista. Áruló. Démon, aki rettenetes mérgét pompásan ötvözött serlegben kínálja. Magyar ifjak, óvunk benneteket a csapdától. De minden intés hiábavaló. A mérreg hatni kezd a fiatal, éhes seregben. Az úgynevezett destrukció megkezdí romboló munkáját.

De mégis, ez a menekülő áruló érzi, hogy az az átkozott világ az ő sorsa, az egyedüli, az egyetlen. A felhős kelet, ahova nem sűt nap-sugár, ez az ő hazája. Páris hiába kísért, hiába csillog, hiába kábit, hiába hív, örökre idegen marad idegen fiához. Ez a nyugatra tévedt fia a pusztának Páris zsongásában is a hazai erdők susogását hallja.

¹ Illés szekerén: A nagy Cethalhoz.

² Illés szekerén.

„Páris az én Bakonyom...” mondja Ady mindennél beszédesebben egyik fönséges költeményében.

Igy lett ez a magyar Páris egyik legnagyobb megéneklője.

*

Mint Petőfi, úgy Ady is érezte a forradalom közeledtét. Szerinte még Tisza is az idő küldöttje, akit szeretni kell, mert azért jött, hogy mindent lángba borítson, hogy minden elégjen semmivé. Rohannak a forradalomba, — írja 1912-ben.

A vaksággal megvert Wekerlék és Tiszák világában Ady az egyetlen látó ember.

Nem arra való a költő, hogy elméleteket állítson föl, hanem, hogy az érzéseit elmondja nekünk. Ezért imádkozik Ady pénzért és ezért rebeg zsoltárokat Mammonhoz. „Mi urunk a Pénz,”¹ ez a címe Ady egyik versciklusának.

Igy vezetí vissza Ady a szociális és általános problémákat a legszemélyesebbhez és legemberibbhez. Rámutat a kommunistában rejtőző kapitalistára. Le revers de la médaille! Mert ez a szent irigység nem csak a kezdet — ez a vég is. A fanatikus kiúrthat ezer és ezer embert, — de az embert az emberből soha-soha nem lehet kipszítani...

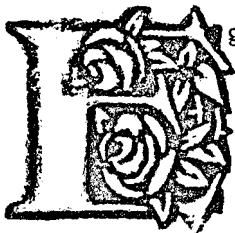
*

Ilyen költő örök rejtély marad. Egy igaz: Ady hisz a magyarság haladásában. Legalább is úgy tesz, mintha hinne benne. Ha egyesületek, újságok fölkérték rá, rögtön kész volt a lelkesítő ódát megírni. De szikrázó lantján megzendülnek olykor a félénk aggodalom és a tompa kétségbeesés fáradt hangjai is. Ezek nem egyesületeknek és újságoknak való költemények; dalok ezek, amelyeket csalódottan lebiggyedt ajkai önkéntelenül mormoltak. A forradalmár Ady dalai elegendőek voltak két forradalomra, a csüggedésnek e dalai elegendőek a magyar örökkévalóság számára.

¹ Vér és arany.

ELNÉMULT A VILÁG

Írta: DIENES LÁSZLÓ

egész életemben csend után sóvárogtam. Anyám lármás teremtés volt, aki szeretett hangosan beszélni. Lakásunk konyhája szuterénben volt s kedves szokása volt kiállni a lépcsőházba s onnan kiabálni le a cselédekhez. Az egész ház visszhangzott csengő hangjától. Szerencsétlenségemre nővéreim örökölték anyám kiváló torokhangját. Egész házunktája állandó zenebona volt.

Barátaim nem osztották ellenszenvemet családom éles hangja iránt. Sőt egyik szerelmes volt két hónapig a fiatalabbik nővérembe. S elragadónak találta hangját. Nem voltam képes megérteni izlését.

Az iskolában, a szünetek alatt, állandóan kimpadon ültem. Nem bírtam soha felfogni, miért kell mindig lármáznai, akár jókedvű az ember, akár szomorú, mert beszekundázott. Miért kell állandóan a padhoz csapkodni a latinszótárt és feltétlenül az utolsó padban ülő fiúval társalogni. Annyira fájt a láрма, hogy dacára minden félelemnek a bekövetkezendő feleléstől, vágytam a tanár érkezésére. S mennyi lelkitusát okozott ez az érzés! Perverznek, árulónak éreztem magam, aki lelkében elárulja társait s titokban a tanárral tart. S a fiúk, akik igen hamar rájöttek gyengémre, állandóan azzal bosszantottak, hogy egész közlelől a fülembé ordítottak. Ilyenkor kétségbeesett düh fogott el, gyilkolni tudtam volna. S rendszeren nem csináltam semmit, mivel tudtam, hogy gyöngébb vagyok.

Végre nagy nehezen átvergödtem az iskolákon. Az élet legnagyobb csábítása az volt előttem, hogy végre majd csendben lehetek, megszabadulok lármás társaimtól és csengő hangú családomtól. Azt már régen elhatároztam, hogy nem házasodom meg. Mert úgy tapasztaltam, hogy a nőknek és gyermekeknek éles hangjuk van s szeretnek kiabálni. A mély, tompa hangú öreg urak imponáltak a legjobban.

En igyekeztem mindig halkán beszélni. Persze ennek következménye az volt, hogy nem értettek meg s ráfordítottak, beszéljek hangosabban.

Gyakran kimentem egyedül a Nagyerdőbe, messze, ahová csak ösvények vezettek s élveztem a csöndet. S fantáziáltam. Arról, hogy miképpen fogom berendezni életemet, hogy a lehető legcsendesebb legyen. Nagy, merész terveket főztem ki. Gondoltam, hogy elmegyek Honoluluba s egy banánerdő közepén egy kenyérfa törzsébe vájt kunyhóban fogok élni. Ott legalább számtant sem kell tanulni. T. i. nem szerettem a számtant. A számok valahogyan épen úgy hatottak rám, mint az éles hangok. Kiabáltak. Máskor Európában maradtam

s erdésznek mentem a hegyek közé. Nagyon szívesen megtelepedtem volna Jókai Várkastély a Kárpátok-jában is, mert egy helyen azt írja róla, „soha emberi hangot nem hallottak a magas falak mögül.“ Az apám azonban azt akarta, hogy ügyvéd legyek s képviselő. Azt mondta, hogy e kettő együtt nagyon jövedelmező állás. De én már akkor olvastam újságot s néha a parlamentí tudósítások vastagbetűs sorai is szemembe ötlöttek s szörnyű irtózat fogott el a gondolatra, hogy valaha nekem is ott kell ülni. Ez időtjárt határoztam el, nem kis részben apám ötletének hatása alatt, hogy megszököm otthonról s elmegyek a Hortobágyra juhásznak. S pedig azért pont juhásznak, mivel a nagybátyám akkortjárt járt ott kűnt s nagy elragadtatással beszélt a pusztá csendjéről s a juhászok szótlanúságáról.

De nem sikerűlt összehozni azt a harmincöt krajcárt, melybe az utazás kerűlt volna Debrecenből Ohatkőcsig, hát otthon maradtam. S minthogy a negyedikben latinból megbuktam, az apám a javító után beadott a kereskedelmibe. Így lettem banktisztviselő.

E pálya gondolata sokáig tetszett nekem. T. i. egyszer az apám elkűldött az Alföldi Takarékpénztárba beváltani egy csekket. Sokáig kellett várni egy szobában, ahol kis ablakok mögött néhány tisztviselő űlt s újságot olvasott. Csend volt s nyugalom a hűvös szobában. Nagyon jól éreztem magam. S a falra ki volt írva: Csendet kérűnk. A Kossuth-utca zaja messziről, letompítva hallatszott s én szívesen ott maradtam volna egész életemre.

Mégis Pestre kerűltem. T. i. a nagybátyám igazgatósági tagja volt a Hecht bankháznak s beprotégált.

Rengeteget szenvedtem e pokoli zajos városban.

Hónapos szobám, melyben még ma is lakom, egy idétlen nagy bérház harmadik emeletén van, az udvarra. Szándékosan udvari szobát vettem, hogy messzebb legyek az utcai zajtól. Mert ezt nem bírom. Állandóan vattát hordok a fülemben, de hiába. Magpróbáltam a viaszt is, az sem használ. Nem tudok elmenekűlni a hangok elől.

Néha kétségbeesve mentem ki a Hűvös-völgybe. Vasárnap értem csak rá. A vasárnapot szerettem. Mert akkor nincs porolás. Igaz, szomszédaim gyerekei viszont otthon vannak. S nem tudom melyik jobb. Az elhagyatott útakat kerestem mindig ki. Egész nap kint voltam, bolyongtam sokat, fekűdtem a mezőkön s pihentem. Kipihentem a heti lármát. S úgy féltem a hazamenéstől. Lassan mentem. Ahogy közeledtem a végállomáshoz, úgy lassítottam. De éneklő csoportokkal találkoztam s könnyebb lett a sietés.

Sivár, szomorú az életem, mert nem bírom elviselni a lármát. S az emberek mindent lármával csinálnak. Ezért nincs barátom, ezért félek mindenkitől, ezért nem házasodom meg. Pedig szeretek egy leányt s azt hiszem ő sem idegenkedik tőlem. Gépirűnő a bankban s egy szobában dolgozik velem. Én űlök egy íróasztalnál az ablak mellett, ő pedig két asztallal előttem a gép mellett. Szép, szőke haja van. Valahányszor felnézek, mindig azt látom: a selymes, szinte fehérbe átmenő pihés hajakat a nyakán. Jó lánynak látszik, szolid, sosem láttam rajta áttört harisnyát. De hiába, neki is éles hangja van. Beszél-

getünk is néha s én elpanaszoltam neki életem nagy bánatát. Nem értette. Csengő kacagással nevetett, mikor néhány részletet meséltem napi kinjaimból. Rémülten kaptam fülemhez s könnyek toluáltak szemeimbe. Életem egész tragikumát benne éreztem e pillanatban. Ő is észrevette, hogy nekem komolyan fáj. Elhallgatott. S csendesen vizsgálatni próbált. De én éreztem, hogy mindennek vége.

A természet az egyetlen menedékem. A növényeket szeretem, akik mindig hallgatnak s az örök néma földet.

*

Ma hétfő van s megint hivatalba kell menni. Pedig jó aludni s nem gondolni semmire csöndes aléltóságban. Kár, hogy néha álmodok s mindig zajos, lármás jeleneteket. Most is valami éles hang emléke sívít még a fülemben s valami nagy zuhanás, utána pedig, mintha valami, az egész világ kettérepedt volna. De már bizonyosan van félnyolc s nem szeretném, hogy az öreg Krausz megint késedelmen fogjon.

De valami olyan furcsa ma. Valami nem úgy van, mint szokott lenni. Igen, olyan furcsán csendes minden. Hétfő s ma ne porolnának? S a szomszéd gyermekei már elmentek volna az iskolába? Csak nincs nagyon késő? Nem, még félnyolc sincs egészen. Nem értem a dolgot. Pedig az óram nem állt meg. S ilyenkor még a Laci üvölténi szokott. De úgy látszik, ma hamarabb elmentek s én fáradtan a tegnapi járástól, mélyen aludtam. S Mari se rugdalja a seprűvel az ajtót. Mi van ma az emberekkel, hogy olyan csöndesek?

Na, ez furcsa. A bútorok éppen úgy rázódnak, mint amikor teherautó megy el az utcán s nem hallatszik semmi zaj.

Ha, ha, ha. Ez már aztán komikus. A tenyerem rácsaptam a falra s nem ad hangot. Mi lelte a falat?

Ha jól meggondolom, egyáltalában semmi hang sem hallatszik. Na, ez furcsa. De nagyon kellemes. Lépek a szobában s a padló nem recseg. Sőt lépésem zaja sem hallatszik. Mi van ma? Lecsorog a víz a kezemről a mosdótálba s nem locsog. A fogkefével megütöm a poharat s nem ad semmi hangot.

S kint is még teljes csend van. Már kinézek. A cipőm ott van kitisztítva az ajtó előtt, de Mari nincs az előszobában. Hát meg még se haltak, úgy látszik.

Ejnye, az ingombon kiesett. Ezt se hallottam. Az asztal alatt nincs. Biztosan elgurult. Na, ott van az ágy alatt. Mégis haszna is volt néha a hangnak. De azért jobb volna egy hangtalan, néma világ. Ha valami egyszerre kioltaná az egész világból a hangot. Megszűnne minden zaj, láрма, nem lenne többet kiabálás, nem csengetne a villanyos, nem zörögne a kocsí, nem vonítana az autó s nem ejtene kétségbe minden reggel a porolás.

De Mari adhatná már a reggelit, mert még igazán elkésem. Úgy látszik, kint trécsel megint, ki kell neki szólni.

Kiáltottam. S nincs hangja kiáltásomnak! Mari mégis meghallotta s felelt is. Láttam s értettem, hogy azt mondja: viszem azonnal.

Mi történt? Tényleg megszűnt a hang? Tényleg kihalt a zaj a világból?

Újra próbát teszek Marival, ha be jön.

— Mari, hallja, amit mondok?

S jön szájából a zajtalan válasz: Már hogyan hallanám!

Nagyot nevettem. A tanulatlan, primitív leány azt hiszi, hallja s nem veszi észre, hogy nem hang útján jut az elméjébe. Ő még nem tudja, hogy mi történt. Ime, régi elméletem nagyszerű bizonyítéka, hogy a világ egészen jól el lehet hang nélkül.

Furcsa, hogy a császársemlye nem ropog. Pedig ropogós, érzem. De hát hogy történhetett ez az óriási változás? Tegnap még volt hang, a világ tele volt lármával s ma nincs hang, csendes, néma az egész világ?

Hahaha, meg van, nagyszerű! Az üstökös! Igen, egészen elfeledtem, az üstökösnek ma éjszaka kellett találkoznia a földdel. Ha, ha, ha, mily egyszerű az egész dolog s mily boldoggá tettél engem, drága, édes, jó üstökös te! Hát persze, hogy így történt. Az üstökös találkozott az éjszaka a földdel s úgy megváltoztatta a levegő rugalmasságát, hogy nem adja többé azokat a hullámokat, melyeket mi, mint hangokat veszünk észre. Hogy előbb nem jutott ez az eszembe! Hiszen jól emlékszem, a középső kereskedelmiben a fizikatanár sokáig magyarázta, hogy a hangot a levegő hullámai vezetik. Azt is tudom még, hogy másodpercenként háromszáz méter gyorsasággal terjed. S tegnapelőtt volt a reggeli újságban, hogy az üstökös valószínűleg különös gázaival meg fogja változtatni a levegő összetételét.

Na, csak arra vagyok kíváncsi, mit szólnak hozzá a többiek. Hogy fogok mulatni rajtuk. Úgy szerettek lármázni s most majd hiába tátogatják a szájukat. Ha, ha, ha, elsőrangú mulatság lesz. S Leona, a hangtalan, néma Leona! Mily boldogság lesz szép, szőke haját simogatni egy csöndes, zajtalan kis lakásban, tudva, hogy nem szólalhat meg.

De menjünk, nyolc óra elmúlt.

A házmester ép úgy seper, mint máskor. Mintha semmi sem történt volna.

Mily öntudatlan nemtörődömségben élnek az emberek. Csoda történt az éjjel, csoda, mely megváltoztatta az egész világot s ő éppen úgy seper, mint tegnap reggel. Vajjon tudja-e, hogy nincs többé hang a földön? Köszönök neki, látom, hogy érti s mond is valamit.

Az utca! Elbűvölt, tündérvilági táj! Puha, lágy az aszfalt s ruganyos, mint a gummitalp. Az emberek, mint az árnyékok suhannak el mellettem, némán, hangtalan. Ünnepeyes, felemelő minden, díszkrét, szótalan: mintha királyt várna az utca. Az arcok kiderültek, rajtuk ül valami, valami nagyon szép, amit eddig sohasem láttam.

A kocsik mintha messze, légüres térben gördülnének, a lovak kapkodják lábaikat s alig érintik a földet. Minden könnyebb lett, a villanyos könnyedén suhan át a látómezőn, a dolgok elvesztették nehézségüket. Megszabadulva a hangtól, a világ szebb, finomabb, szellemibb lett.

Igen, ez az! Mintha anyagiasságának egy részét veszítette volna

el a világ a hanggal! Vajjon még közelebb jutna a világ a szellemiséghez, ha szint és formát se adna, se izt, se tapintást? Csak valami közvetlen egyszerű érzést?

De mikre gondolok! Engem is felemelt a hangtalanságra ébredt reggel s filozofálok!

Mily különösen szép e halotti csöndben mozgó világ: Megállok itt egy kicsit a sarkon s gyönyörködöm a zajtalan, néma kavarodásban. A Rákóczi-útból átsap egy kocsi- és emberáradat a Kossuth Lajos-utcába, beleütközik egy keresztező ember- és autóforgatagba s egy percre egybeolvad, összefolyik a két hullám. De az apró, irányt jelző akarások benne gyűrűznek az örvényben s kis kavargások után kicsapnak és visszaadják régi irányát az áradatnak. S a lovasrendőr az ember-örvény közepén, mint a habokból kiemelkedő köszirt, szabályos ritmusra osztja az egymáson átfolyó hullámvonalakat.

A durvaság eltűnt. Simán suhannak el egymás mellett emberek, kocsik. Az arcokra kiült az élet mélyebb megértése: komoly, magukba mélyedt emberek sietnek komoly, fenkölt dolguk után.

Élő csend! Hangtalan, néma forgataga az örökmozgó létnek!

De még sokan nem tudják, mi történt s úgy viselkednek, mint mikor még hangos volt a világ. Vagy ha talán tudják is, ösztönük még nem tudott alkalmazkodni az új rendhez. Két szerelmes egymás fülébe suttog búcsúzásul s észre sem veszi egyik sem, hogy nem hallja, mit mond a másik. Mert érti s arra már nem gondol, hogyan. Amott pedig egy kocsis kiabál le a bakról egy járókelőre. Megértik egymást jól hang nélkül s a gyalogos kitér.

Ha, ha, ha, ez már aztán igazán mulatságos! Hogy ordítanak egymásnak az utca két oldaláról! Az asszony, biztosan vicéné, egészen belevörösödik az erőlködésbe. Szája öblösre tágul s nyelve forog, mint a kereplő. Vajjon mit érez, valami nagyon rosszat biztosan, hogy nem hallja.

Jaj! Valami nehéz nekem ütődött, a földre estem s érzem, hogy a bal lábamon valami nehéz megy keresztül. Fáj mindenütt s olyan zavaros lett körülöttem.

Kinyitom a szemem. Sokan állanak körben egy kocsi körül s körültem. Egy úr lehajol s megnézi fájós lábam. Megtapintja. Nem fáj nagyon s látom, azt mondja, nem tört el. Úgy látszik, elűtött egy kocsi. Persze, jöttem át erre az oldalra s a veszekedés miatt nem láttam a kocsit.

Nagyon piszkos lett a kabátom. Probálok felállani. Sokan segítenek. Olyan furcsán néznek rám. Persze, egy kicsit megzavart a dolog. Az orvos beszél: nincs semmi baj, szerencséje volt: Valaki megrántja a kabátom s dühös képpel rám szól: nem hallja, hogy már ötször is szólítom. A rendőr. Én bizony nem hallottam. Elnevetem magam: hogy hallanám, most, mikor már nincs hang. Persze a rendőr se tudja. Mit röhög, mordul rám. Mondja a nevét s más-kor jobban figyeljen, mert megbüntetik. A kocsis, láttam, már messziről ordított magára, ő nem hibás. Bemondom a nevem, lakásom s a körülállók olyan furcsán néznek reám.

Valaki megint meglökött. De éreztem, hogy szándékosan. Oda fordulok. Hát nem akarja, hogy hazakisérjem, mondja egy kövérkés, barátságos arcú úr, arrafelé van dolgom úgy is. Megköszöntem. De miért lökött meg?

Lassan szétoszlott a tömeg s én csendesen elindultam a bank felé.

A folyosón találkoztam Leonával s rákiáltottam messziről. Megértette, mert megfordult s bevárt.

— Hát hallotta?

— Igen, miért ne?

Nevettem, de ő a kabátom kérdez'e, miért olyan poros. Elmeséltem tréfásan az esetet. De az nem fontos, mondtam, a fő az, hogy nincs többé hang s maga a feleségem lesz.

Megállt és rábámult.

— Na, mit néz oly különösen? Persze, maga még nem tudja! Hát nem veszi észre a különbséget a tegnapi és mai világ között? Nem tudja, hogy az üstökös kiverte a hangot a világból?

Nevettem s meg akartam fogni a kezét. De ő visszahuzta s ijedten nézett reám.

Na, ne ijedjen meg azért, mondtam. Az, hogy egy szép lány kezét megkérlik, még nem oly ijesztő dolog. Vagy talán haragszik, hogy a folyosón teszem azt? De lássa, édes kis Leona, ma oly nagy események történtek. ma éjjel olyan óriási változáson ment át a világ, hogy ilyen kis külsőségeken nem szabad fennakadni.

Hogy maga sem tudja, mi történt, azon már nem csodálkozom. Most jut eszembe, hogy a rendőr is, hogy elárulta magát. Azt mondta szó szerint: *láttam*, hogy a kocsis messziről ordított magára. S haragudott, hogy én nem hallottam. Szóval ő is csak *látta* s azt kívánja, hogy én *halljam*.

De ott jön Bodzai, ő talán jobban van értesülve.

Leona, ne menjen el. Na, Bodzai, mit szólna az eseményekhez? Úgy. Szóval, te sem tudsz semmit.

Jó vicc, hogy én kiabálok. Hogy miért beszélek ma oly hangosan, mikor máskor mindig suttogok. Miért? Ez is *abból* következik. Nem lévén hang, a beszédemet épen oly „hangosnak“ érzitek, mint a tiéteket.

Miért suttog Bodzai fülébe, Leona? Nem is tudtam, hogy olyan jó barátságban vannak. Beszélhetne úgy, hogy én is lássam.

Milyen más így ez a szoba. Meglássátok, sokkal kellemesebb lesz így dolgozni. Ha az ember egyedül akar lenni, egyszerűen csak lehunyja szemét. De ti, úgy látom, nem tudtok semmiről semmit. Hát megmagyarázom nektek.

Tudjátok, úgy vettem észre, ma reggel, hogy különösképen nem hallottam a porolást, se a Laci orditozását. Persze, ti nem vetétek észre, mert tiéteket nem bántottak úgy, mint engem, az erős hangok. Ti észre sem vesztétek, van-e porolás, nincs-e.

Aztán próbákat tettem. Csurgattam a vizet, kocogtattam a poharat s egyik sem adott hangot. Mikor aztán láttam, hogy a beszéd sem hangos, tudtam, hogy megszűnt a hang. Gondolhatjátok, hogy

megörültem. S az is eszembe jutott mindjárt, hogy mi okozhatta ezt a nagy változást. Az üstökös. Megzavarta a levegő eddigi összetételét s az nem hullámzik többé úgy, hogy hangokat adna.

De mit néztek rám olyan ostobán? Persze, nem értitek. De hát figyeljétek már egyszer magatokra s vegyétek észre, hogy nincs hang. Nem halljátok, hanem látjátok egymás szavát!

S ti azt sem érzitek, hogy milyen nagyszerű lett a világ, az elnémult világ! Elmúlt a világból a zürös zsvaj, a durva, hangos szó, a fülbe sívító éles rikoltás, nem szólnak többé a szirénák, nem búgnak reggel a gyárak, nem szólnak vasárnap a harangok, nem csilingel a csengő, nem sivit a szél a falak között. Puha lágy közegbe párnázva élünk most már, ruganyos, hangtalan gumitalpakon megy tovább a világ. A hanggal együtt elföktük magunktól az anyagiasság legnagyobb terhét, könnyű, szárnyas lábú, angyalokhoz hasonló lények lettünk.

S a gyermekeink, Leona, mily drága, tiszta, emberfeletti emberek lesznek már!

Nem, Leona, ne menjen el, ne ijedjen meg tőlem.

Értsétek meg, hogy miért sírok. Értsétek meg, hogy megértettem valamit, amit eddig nem tudtam s amit ti sem tudtok.

Igen, ki fogok menni s prédikálni fogom mindenkinek a megtisztulás új tanát. Most már érzem, hogy Isten kiválasztotta vagyok, akit ezért küldtek a földre. Most már értem, hogy miért kinoztak egész életemen át a hangok csak engem, most már értem, hogy miért, kellett szenvednem a lármás élet kálváriáját egész életemen át.

Azért, hogy megértsem: meg kell tisztítani magunkat az érzékek ránk rakódó salakjától. El kell dobni a hangot, a látott képeket, az ízeket, a szagokat, el mindent, el a tapintás felesleges képeit is. Meg kell szabadulni mind ettől, hogy megtaláljuk az Istent s boldogok legyünk.

Mert, értsetek meg, az Isten, akiben a mi boldogságunk lakik, se nem hang, se nem látott kép, nem is íz és nem is szag és nem tapintás. Az Isten, az mind ezen túl van, ott lakik elrejtve ezek mögött, a sötét, néma, iztelen rejtekében a léleknek. Ide kell eljutnunk, ezt értsetek meg, ide ebbe a tiszta szellemi szférába, hogy megtaláljuk az Örökké Keresettet, az Istent.

Mit akartok velem? Mit akar ez az ur?

Az más, megyek. Érzem rendeltetésem s elindulok az Isten által kijelölt úton.

CSENGETTYÜ

Irta: RÉVÉSZ BÉLA

A megfagyott hó tükörén elbukott, fölhempergett, gyújtogatta magát a napsütés.

Az utca tréfás, mokáztató volt és az emberek, a mérgesek, a rosszkedvűek, a nagyszakálluak is kénytelenek voltak a jeges járdán csuszkálni, hopplázní, bokázní. Táncos igyekvéssel én is apróztam a suhancos fehérségen, egy lépést előre, kettőt hátra, mintahogy azt a billegő formák előírják, de győztem a meneteléssel és haladtam, tipegettem előre a játékosboltba... hathetes kis lányom szendergő jókedve számára játékot vásárolni.

Nyalka hintalovak, grimaszos bábuk, főzőcskés porcellának, zöldelő majorságok, körfutó vasutak mind előttem és mondom a kínálgató árusnak:

— Na... Ilyen még nem kell... Majd, majd...

Az ágbogos, csillámló holmík közül, tétve választgatással haza látok... fehér puhaságban, meleg gömbölyűség ágál, teremburás kicsi hangját meg-meg ereszti, csámcsogva fölgyügyög és fecskeszáján lehel a jőszagu tej...

Valahogy eldöntöm, eleféntcsontnyelű csengő ezüstcsörgőt vásárolok. Be, a bundás kabátzsebbe... A bábukat, hintalovakat, főzőcskés készségeket, búcsúsan még egyszer átpillantom, a vízontlátásra... és megyek a dolgom után.

A pazarló napsugár szívárványokat kerget a szikrázó fehérségen, a megdermedt hó megállt a fákon, párkányokon, lámpákon, firmákon, ropog az aszfalt, csusszan a villamos, kicsi lábak, nagy lábak, cepperliznek s vigyázattal ugranak, összebotlanak... sűrög a munka, az élet, a muszáj... dörmög a gyenge térdű öreg, szaladva a fürgélkedő ügynök, cammog a serény uzsorás, topog a kengyelfutós futár, léptek, hoppszák csetlenek az iram előtt...

Horgó, rikkantó, káromkodó emberek között én is ott próbálkozom, a zöcskés megugrást én is utánuk megcsinálom és meleg-örző bundazsebem mélyén, az ezüstcsörgő fölneszel... Rezdülő, finom, titkos az álomhangja, mint a kislányomé... amikor öthetes korában az ölemben elaludt és először váratlan, alvásközben elmosolyodott... pötty-orra alatt a szirmok akadozva elhuzódtak, a pirinyó ívek sarkában a nevetés görbéi föltünedeztek és fölfeslő szájacskáján hang

lebegett... a messziből elsusogó, operenciás morajlásból fölpihegő gyík-
megmozdulásu, hangocska hang, mint a csengettyűé, mely zsebem
melyéből most fölhaucuroz...

Nyugtató kezemmel eligazítom a csörgőt, jobbról-balról a polyáló
melegben, lefektetem... zuzmarás, táncos utamon ballagdálók előbbre
és előbbre, trilláznak a lábak, piros arcu lányok sűrögnek a hirtelen
bálban; egy kókadt fejü szomorú, peckeli a fejét, de csuszamlós tor-
panásokkal hermonikázik föl, le, föl a váll, dülled-süpped az adám-
csutkás nyaka és fölötte, erre-arra, bókolgat a bús feje; egy csöpögős
kövér rakdossa a lábait, az örömlő napsütés nem fogja be a teli hátát,
tapod, cammog, mint a bizonyosság és a hús-, a pírmáza fölszökken,
mint a hetyke karcsuság, a jeges ármánytól; a kardos zordon, csap-
kodja a lábait, villabajuszáról villan a csillám, kefeszemöldéről hull
a haragosság s daráló hó és kard, bajusz, szörnyű szemöldök össze-
csörren a jeges gáncs alatt...

Megyünk, mennénk a polkázó, buktató farsangi úton, frisszáju
asszonyok, akik belémütődnek, megnéznek, szorgalmas férfiak, akik
belémcsúszkálnak, megámulnak, hökkenő arcok, ügyelő szemek rám-
kérdezősködnek és csörög, cseneg a kis csengő jól fűtött, barlangos
kabátzsebemben...

Ejnye...Ejnye... / Central University Library Cluj

mendegélek gyalogszánkóimmal, a bundám zenél, muzsika círpel,
ágyas kabátzsebem zirren és zirren...

milyen lélekfuvalatos volt az, amikor kislányom alvás közben
megnyitotta a szemét és a szemhéjjak alig rebbent közében, a szemek
kékje kódolt, mint érzés a szív fölött...

Fülem, lelkem hallgatódzik... a csörgő vidámodik, cincog a hangja,
kacarász, elhalkul, megcsilingel, cin-cin-dudolásba kezd...

milyen mély humora van az életnek, ha a kislányom hallatlan
orrcimpái grimásszal megrezzennek, viszketősen furcsálkodnak és véle-
ménnyel álmodnak a zúrós lét alatt...

milyen rovást ír reám, amikor aprócska homlokán, alvó szemei
fölé megvölgyel a két picurka összeálló ránc...

Bemegyek a boltba, vevők mozognak és közéjük zökkenek:

— Csingilingi...

A postán a szép kisasszony felé nyújtom a pénzt, visszaad belőle,
rendezkedem is a szigorú hivatalban:

— Csingilingi... Csingiling...

A villamosra hágok, emberfűtben állok és a mozgó mogorva-
ságban, huzakodó ugyanúgy:

— Csingilingi... Cin-cin... Csingilingi...

Hazaérünk...

Ott az izzó fehérségben a nagy ház, a nagy házban a kicsike bölcső...

Megyünk...

Csírkehúsát az emberkének súroló arcomon, szájamon, kezemen már ideérezem...

Csörgünk és csilingelünk...

Emberfia ugrik, felebarát csusszan és mi rácsenegünk, ránevetünk a rosszabb és jobb kedvükre...

Mögöttem a letarolt erdő és a jeges ágak, mint a hangvillák belependülnek a kemény verőfénybe, az ég harangja üveges kék és vadult napsugárnyalábok verik, szinte megrendítik... Én vagyok most az énekes zarándok:

— Csingilingi... Csiling...

halljátok? amint odafönn a megfagyott búza kék mesékről muzsikál, látjátok? amint déli verőben az ablakok fölhevülnek és elszikrázik róluk a dal...

Hallga, csak hallga...

A csengettyü énekel:

— Emberek... Emberek... Van egy kislányom...

A TAVASZ

Irta: DÓZSA ENDRE

Az uramszurok nagy tömegének szulfátos salakjából hosszas és fáradságos munka után, egész sor tudós agy idegrendszerének kimerítése árán, a verejtékben a vérnek, a pénzben az emberiség gazdagságának valóságos pazarlásával az isteni rendelés egy pillanatában a századik vagy ezredik tudós lángelme egy fémet konstruál. Egy fémet, melyből egyetlen gramm ölomedénybe helyezve, sugaraival óránként 118 kio kalória meleget fejleszt, anélkül, hogy bármely külső hatásra szükség volna. Egy fémet, mely 2000 évig alig veszítheti el aktivitásának felét és e nagy időben intenzív hatású láthatatlan sugarakat lövelve ég folyton, melegít, világít, mintha az emberiség östörténetének fántáziájában már megteremtett öröktűz-istenség maga volna.

Az emberi lélek örök forradalmának, e forradalom örök erejének, az alkotni vágyás öntudatlan örök ingerének ez a természetfeletti nék látszó megnyilatkozása eszközeiben oly egyszerű, mint minden világot mozgató igazi nagy gondolat.

A tudós, kitől én hallottam, így adja elő: egy emberpár, P. Curie és neje vegyészeti lombikjai között az uramszurok kiszáritott salakját szódával elválasztják, az olvadékat vízzel kilugozzák, az oldatlan maradékokat sósavban feloldják, ez oldatból kénhidrogénnel az ólmot és más nehéz fémet kicsapják, a megmaradt anyagot leparologatják, az így kiválasztott apró kristályokat összegyűjtik. A hosszas és fáradságos munkában a férj kidől, az asszony lelke felfogja az elköltözött lángész gondolatát, kettőzött erővel folytatja a munkát. Az elsőnek kivált kristályokban szokatlan fényességet lát — talán a Mózes égő csipkebokrát, talán a Mahomed rózsaszinben égő kódét — a kristályokat újra meg újra végig viszi előbbi műveletein, amíg tisztán ott fénylik vegyészasztalán előtte az ismeretlen új elem: a rádiumklorid. Még vizsgálgatja, hogy az a kalcium stromium és báriumhoz hasonlít, látja már, hogy intenzív hatású láthatatlan sugaraival ezek mindenikétől eltér, de nem is sejtí, hány lelket ter-reékenyít meg találmanyával, kik talán megérzik, hogy a nagy alkotások egyik ihletett pillanata talán az anyaföld teremő erejének ércebe lehelt lelkét találta meg.

Az anyaföld teremő erejének ércebe lehelt lelkéből egy parányt talán, mert e csodás elem, a rádium, az öröktűz, a mozdulatlan, a nehézkes föld érceinek tömegéből kivállott ez ismeretlen energia, nem tudni ma még honnan, miért keletkezett, mire használható, de azt éreznünk kell, hogy itt az ember a természet kincsesházából ismét egy isteni szikrát fogott el, mellyel rombolhat és alkothat, teremthet megsemmisíthet ismert és ismeretlen világokat.

Mert így teremnek és így süllyednek az ismert és ismeretlen világok. A tömegézés evolúciója századokon át tart, míg az élet

rendes menetében a salak, az érc át meg átolvasztása rendén, kiváltódik a föld egyik vagy másik pontján a közszellemnek, a tömegérzésnek egy vezető gondolata. Gondolat, mely elfogja az ott élő millióinak szívét, teremti a költöket, a hősokeket s ha kell a mártirokat. Átgázol minden megszokáson, lerombol minden válaszfalat, tobzódva sülyeszti el a régi világot, hogy ha pillanatokra, ha órákra, ha évekre teremtsen új embereket, új világot. Ezeket a világokat sokszor előnti az önmagukból kifejtett látatömegek salakos hamuja, sokszor el szivároztatja az építkezők tétovázó keze, de legtöbbször eltemeti más még súlyosabb hatalmu tömegeknek felkorbácsolt ellenáramlata. Am az egységesen megnyilatkozott tömegérzésnek már kipattant korszakalkotó gondolata hőseiben és mártírjaiban él és ég tovább.

A tömegérzésnek e rádiuma, mint a földnek szivdobbanása teremti időtlen időkig az Antheusokat s az emberiség történetének e rádiumok nyújtanak iránytadó világosságot. Ez a világosság a szabadnak született ember lelkében az öröktűz-istenség maga.

Pedig milyen egyszerűek az eszközei. 1514 tavaszán Bakora Tamás jelenti a királynak, hogy Leó pápa Lengyel—Orosz—Porosz—Svédország és Norvégia valamint Magyarország területére keresztes hadjárat hirdetésével bizta meg. A keresztés hadak vezetésére kiválaszt egy székely hadnagyot. És megindul és gvül a nép, százakból ezrekre, ezrekről tízezrekre. Egy hónap múltával számuk már száz ezer. Ekkor a földhöz kötött, kisanyargatott jobbágyokat földesuraik a szent táborból robot munkáikhoz visszahajtani kezdik. A felfegyverzett nép ellenáll, a nemes udvarházak kastélyok lángbaborulnak, de a nép lerázza bilincseit, szabadnak mondja magát: A forradalmat erősíti az önmagából is feltódult salak. A vezér tüzes trónusban hajthatatlan daccal martírhalált hal. A bilincsek nehéz, kegyetlen törvényekkel még szorosabbra kovácsoltatnak, de a tömegérzés rádiuma a népszabadság, mint örök törekvés beveszi magát a lelkekbe és nemzetekről nemzetekre él és ég kiolthatatlanul.

1703 tavaszán „Esre Tamás és társai nem bírják tovább a tétlenséget, be küldték Bige Lászlót és Pap Mihályt Lengyelországba, tudják meg él-e vagy meghalt, ha él hívják haza, ha meghalt úgy Bertsényinek ajánlják fel a tervezett felkelés vezetését.“ Megtalálták Rákóczit és Rákóczi ment velük akarata, neveltetése s minden külső körülményei ellenére. Mennie kellett, mert „Recrudescunt vulnera Hungariae“, menni kellett, mert hozta Késmárk felől a panaszos szellő, zokogta a patak, hogy a magyar:

„Vérrel szántott földét
Vérrel boronálja“
„Mert míg a hazában csak egy német leszen
Békesség soha de soha ott nem leszen
Practicának magva hogy végképp elveszen
Ki kell a németnek pusztulni egészen“.

És mikor Kolonics szövegette a nagy idegen birodalom álmait s ki volt már mondva, hogy Magyarország germánizáltassék, a „forradalmakhoz s zavargásokhoz szokott magyar vér a német által mér-

sékeltessék“. Akkor támadt Rákóczinak és magyar, román, tót kuruc hadainak lába nyomán a legtöbb igazi virága a magyar népdaloknak s a népköltészetnek. E népköltészetnek megalkotója és hőse is maga a tömeg volt. Az a tömeg, mely vértanuja volt az elhagyottság, megáláztatás, üldöztetés nagy tragédiájának. Az a tömeg, mely megérezte Rákócziban az önzetlen szabadsághajnok tündöklő erényeinek sem azelőtt, sem azután el nem ért magasztos alakját. Az a dicsfény, mely ezen történelmi alak egyénisége körül évszázadokon át világított s bizonytalannal világítani fog, míg e földön szabadságszerető népek laknak. Mert az a tavasz, mely őt a zsarnokság elleni küzdők sorába sodorta, a tömegézésnek a szabadság rádiumától áthatott verőfényes tavasza volt.

Ahogy megindult Rákóczi, ahogy átlépte a határt, mintha megdobbant volna szíve az anyaföldnek, csak úgy teremtette a nagy időknek a nagy embereket, Bercsényit, Bezerédit, Vak Bottyánt, Andrásst, Pekrit, Ocskayt, egész csillagsorozatát a politikuskoknak és hadvezéreknek. És sereglettek körülöttük az ezrek, tizezrek, végre több mint kétszázezer nyalka kuruc vitéz. Nemcsak magyarok, de francia tiszték, román, tót, ruthén kuruc vitézek. Az együttélő népek nemzeti öntudata volt ez. A dicsőséges szabadságharc öntudata. De erre a szép együttérésre, az anyaföld lelkéből táplált e dicsőséges korszakra hamar köd borult. Károlyiak, Ocskayk akadtak, a tárogató szó elhangzott, elhalt. A nyalka kurucok szétszóródása s maga a bujdosó fejedelem jelzik az utat, miként szívárgott el az együttélő fajok együttéréséből fellángolt nemzeti dicsőségnek, a nemzeti öntudatnak alkotó munkája, az alkotó munkásság befejezése előtt. Am a rádiuma a Rákóczi-forradalomnak, annak a kornak különböző nyelvű, de egy érzésű költészetében, a kor nagy alakjainak, különösen Rákóczinak kultuszában, a nemzeti szabadság vágyában, a lelkekben kiolthatatlanul égett és élt tovább. Mert ez a rádium nem a faji, hanem a nemzeti szabadság gondolata volt.

1848 tavaszán, szakadó esőben a „Pilyax“ kávéházban egyik fiatalember, Jókai Mór felolvassa a tizenkét pontban „mit kíván a magyar nemzet“. Egy másik ifju, Petőfi Sándor elszavalja alkalmi költeményét. Az ifjuság kivonul az utcára, a vásáros népséggel a tömeg néhány ezerre felszaporodik. Petőfi egy székre áll és nyilvánosan először szavalja el: „a magyarok Istenére esküszünk, esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!“ A verset ezerszeres viszhanggal veri vissza a tömeg. Mert amint Bartha Miklós mondta: „a hullámzó tömeg, mely máskor rejtélyes, mint a homály, megvilágosodott attól a fénytől, melyet az ifjak lelkesültsége szemkápráztatólag szórt felé“. A januári olasz és a februári párizsi forradalom szétszálló szikrái itt is lánggra kapnak. Az ifjuság Kossuthot sem találja elég merésznek a nagy eszmék felvetésében. Megalkotják a 60-as bizottságot, proklamálják a szabadság teljességét. Ugyanakkor a pozsonyi országos küldöttséget Kossuthal az élén Bécsben virágokkal borítják el. Osztrákok, lengyelek, olaszok ölelgetik a pozsonyi küldöttséget. Maga Metternich, a hatalmas miniszter saját szavai szerint „meghátrálva egy magasabb hatalom előtt,

mely föllebbvaló magánál az uralkodónál is“ elhagyja Bécsset. A lelkesedés e tobzódásában Kossuth karjaira emel Bécs utcáján egy kis fiút „nézzétek e gyermeket, — szolt — ha felnő férfiuvá, akkor a szabadság már régen az emberiség tulajdona lesz“.

És mikor Pesten az ifjuság a Rákóczi induló és a Marseillaise hangjai mellett Tancsicsot szabadítja meg, ugyanazon nap „chapeau a bas! C'est la marseillaise hongroise“ kiáltja a francia nép, mert 300 magyar a Bastilletéren a Rákóczi hangja mellett hódol a francia szabadságnak.

Mikor a forradalom egyik erős tollú írója, Dobsa, Rousseau-t idézve felkiált „La verate ne meurt pas!“ s ostorozza a nemzetet, hogy „egy helyben áll megdermedt porondon, mialatt a rohanó víz árjaként rug el előtte a század szelleme“, már akkor e szellem benne van a lelkekben. Kormányok, sőt királyok változnak, de már érzik itt is a világ-közvélemény, hogy „habár felül a gálya s alul a víz dagálya, mégis a víz az úr“. Mert ami ezután következik, azt már nem egyesek, azt a néptömegek uralják s nem is történelem már, hanem hősköltevény. Miként támadnak egész hadseregek, hadvezérek, államférfiak, diplomataik egész csillagsorozattal az ismeretlenség homályából, miként csatlakozik a bécsi légió, a lengyel szabadságharcosok s Európa minden nemzetéből a lelkükben szabadságért rajongó idegek miként csatlakoznak közénk, hogy lesznek éppen ezek közül dicsőség-koszoruzott vezéreink. Miként kerül a parányi magyar nemzet a világ szabadságharcosainak homlokterébe, ha a történelem arany-zavú műzsája fel nem véste volna, nem is hinnők talán. Am a világ-szabadság megkezdett munkája befejezetlen maradt. Hiába állította oda a bujdosó Kossuth saját sorsába levert nemzetét, hiába csillogtatta végig a világon azt a könnycseppet „a melyet a jó Isten ejtett, hogy rab ember sorsán szánalomra gerjedt“. De az idegen népek mikor mégis e magyar Demosthenes ajkáról hallhatták és csodálhatták, hogy az a maroknyi nép az ő idegenből is származott neves és névtelen hőseivel dicsőségében a világszabadság bajnoka, bukásában a világszabadság mártírja volt. A súlyos hatalmu tömeg hiába törtéle, mert a kor szellemének rádiuma, a világszabadság kiolthatatlan vágya és örök reménysége ott maradt az emlékezetben, ott maradt a tömegérzésben s „az emlékezet az egyetlen paradicsom, melyből ki nem üzethetünk soha“ (Jean Paul).

E tömegérzés a forrongó ércsalak ma még, de ebből kell kifejlednie az emberiség megváltásának, a gyűlölség helyett a testvéri szeretet, az igazi világszabadság rádiumának s ez lesz az emberiség igazi tavasza.

ZSOLT BÉLA VERSEIBŐL:

ŐSANYA

Maradék kedvem, a szemernyi,
 akár a mustármag, kinő,
 felédvirágzik, ősi nő,
 gyümölcsöt véled vágy teremni.
 Örömöm ormára emellek,
 mert kinom benned élvező,
 bimbózó rózsadomb a melled
 bőröd rubintos vérmező.

Mint éji villám a kazalt,
 kísértetes, vad fénybe gyújtlak
 s mint dinamittól a bazalt,
 meglódul csókunktól a föld:
 de felemellek, ha lesujtlak
 s a termő végtelen betölt.
 Mint a bukott szegényt a dolyf,
 mint nyulfiókat éhes ölyv,
 mint bünöst az igazak ökle,
 mint ős talányt a hősí agy:
 legyőzlek, hogy szolgálj örökre.
 Befagyott vágyaim riannak,
 ez életem pezsgőn kiárad,
 forró hullámot önt utánad,
 ki ősidőktől anyja vagy
 az én megváltó, szent fiamnak.

AKI VISSZAJÁR

(Etude)

A régi asszony visszajár,
 mint téli éjjel régi nyár,
 szeméből tűz a pillanat,
 kevés ruhái illanak...
 Kanóc-haját lerázza ő,
 az ifjuságom láza ő...
 Hült holdból lobbanó sugár
 az asszony, aki visszajár.

Szemét köríti kék keret,
 vért esdével, sebet szeret.
 A szem remek titokba híd,
 vérrel hűsíti íveit.
 Ó rózsahéjjak, hús ívek!
 Ó színhasító, kék üveg!
 A szőke szőr: szent sátor az,
 ki merve kéme: bátor az!
 Idegsorvasztón tündököl:
 egy fényverem, egy szingödör!

A homlok márványos trapéz
 kígyót övez köré a kéz...
 Orrát feszíti friss szímat,
 a szájával szívet szívat.
 Szavában méhek kéje dong,
 könnyében mézzé lesz a gond...
 Szívért jön s szívre gyúrna ő,
 egy véremészto urna ő...
 Keggyel közelg és nem kegyel:
 könnyen jön s könnyedén megy el.

A régi, égi arca van,
 lopódzó lépte hangtalan,
 ruhája titkosan líbeg
 s nem mondja titkát senkinek.
 Gyász nem sűrít köréje éjt,
 nem tudni róla, hogy nem élt...
 Nem tépte tél, nem nyalta nyár
 és mégis fáj, ha visszajár.

És mégis fáj, ha visszajön,
 szívembe fáj, mint vad köröm...
 A börtönökbe is követ
 s a pamlagon sem bont övet...
 És mégis bénít és rogyaszt
 és mégis vénít és fogyaszt.
 Miatta félem istenem
 s a bünt miatta tisztetem...
 Beszedte minden vér-adóm:
 mert ő a bordély és a dóm!

A DELFIN

Mindig hullámtetőn, füelve új zenékre,
hajszolva fáklyafényt futó hajók fokán
bús bűvölet sodor s matrózok söpredéke
szígonyt hajít felém s gyomrát üríti rám.

Ó, cseprő, néma hal, ki sárga, vak vizekben
íkrád elhullatod s kopaszod pikkelyed,
ha hallod ezt a dalt, iszapba bújsz ijedten:
sötétség foglya vagy, a dalt nem ismered.

Harcos hajók után, hol ördögös parázson
a tenger hús vize forrázva öldököl
az életet hívom s a győzelmet gyalázom.

S ha gályák láncáin megmoccan az ököl
nyögő dalom nyomán a Krisztus megjelen:
száraz lábbal közelg a véres tengeren.

MIKOR ÉN SZOLGÁLNI VOLTAM

— Eredeti székely népmese *Kuti Dénestől* —

Mikor én olyan tíz-tizenkét esztendőös gyerek lehettem, elmentem Süköbe s beszegődtem a paphoz szolgálni. Megegyeztünk mindjárt, másnap éppen szombat volt, azt mondta nekem a pap: eredj ki a pajtába s lásd el az ökröket. Ki is mentem mindjárt, leültem a pajta küszöbire s láttam őket egy jó darabég. Mikor bementem, kérdé a pap: Elláttad-e gyerek az ökröket? El biz én, mondtam neki. No, ha igen, mondta erre a pap, most menj ki s kend meg a szekeret.

Bementem a konyhába, kihoztam egy nagy darab hájat, mint a fejem s elkezdtem kenegetni a szekeret. De bizony a háj nem volt elég, bementem hát újra s kértem hájat. Azt kérdi a pap:

— Nem volt elég a háj, te gyerek?

— Nem bizon, tiszteletes úr — mondtam erre én — a löcsökre még nem jutott.

Ugy biz én, mindent megkentem, csak a tengelyt nem. Bezzeg el is kapott a gazdám s úgy elsupákolt, hogy no. Azt mondta aztán:

— Eredj te félkegyelmű, fogd be az ökröket, a két nagyot elől, a kicsideket hátul.

Kimegyek, kivezetem az ökröket, a két nagyot odakötöm a járomhoz, a két kicsit a szekér hátuljához, kihívom a gazdám, indítom az ökröket, hát ismét nem volt jó. Ugy szerterugaszkodtak, majd kettőbe törték a szekeret. Ismét csak a' lett a vége, jól a hajamba kapaszkodott a gazdám.

Másnap vasárnap volt, megyek a templomba, hallgatom a prédikációt, azt prédikálta a gazdám, éppen mindegy az, megtenni valamit, vagy csak elgondolni. Másnap kiküld az erdőre fakészíteni, meghagyja erősen, mit dolgozzak, de bizony én ahajt lefeküvék az erdő szélére s egyebet nem is csináltam, mint gondoltam, hogy most dolgozom. Másnap megyünk a fáért, néz szét a pap, mindent lát, csak épen fát nem. Kérdezi, hol a fa, mondom, mit csináltam, hát újra elsupákol istenesen.

— Ej, te félkegyelmű, ha te nem dolgoztál, te bizony nem is érdemeled meg, hogy egyél.

Avval leült, elővette a tarisnyát, jóízűen falatozni kezd, nekem meg csak azt mondja:

— Tegyéél úgy, mintha ennél.

Bizony éhesen maradtam; a gazdám bezzeg fáinul jól lakott. Avval felállt, eltette a tarisnyát, hazaszalasztott az ökrökkel, hogy hozzam ki az ekét. Kihoztam az ekét, neki kezdtünk szántani, engem oda állított, hogy tartsam az ekeszarvát. Tartottam volna, ha tartottam volna, de bizony én mind félre eresztettem a barázdából. Kérdi a pap:

— Mit csinálsz ismét, te éhenkórász?

— Tegyük úgy, mintha szántánánk — feleltem neki.

Nohiszen éppen jókor mondtam. Kezébe kapott, úgy megropogtatott, hogy amennyi ember, mind összefutott. Elvert istenesen s kiadta az utamat; le is út, fel is út, pénz nélkül, egy krajcár nélkül hazakergetett.

Hanem bezzeg én nem mertem hazamenni. Elfutottam bé Pál-falvára s elszegődtem Bálint Ferenc-bához, a juhok mellé. Megegyeztünk vele is; másnap ki is küld a juhokkal a mezőre, de meghagyta erősen, nehogy tüzet gyújtsak, mert mind leperzselődik a juhok gyapja. Ki is hajtám a juhokat, téringetem jobbra, balra, hanem hát hideg is vót, fáztam is, én bizony tüzet gyújtottam száraz fűcsomóból. Ahogy fellangolt a tűz, egybe langot vetett az egész mező, száraz volt a fű, mint a szalma s mind leperzselte a juhok gyapját. Búsultam erősen, mennék is haza, nem is, dehát az éhség csak haza kergetett. Mondom a gazdámnak, mi lett, hát az úgy kezd haragudni, hogy olyant én sohasem láttam. Egyet kettőt vet reám egy rúddal, hanem az nem volt elég kemény, bészaladott a vasvilláért; én sem vártam meg bezzeg, hogy agyonszurkáljon, fel az udorba, bé a széna közti mélyen. Alig búvok el, jön a gazdám, úgy szuszog, mint a liba, káromkodik, mint a jégeső, néz körül, nem lát suhutt, de hát ő mindjárt gondolta, hova búhattam el, kezd bészurkálni derekasan a széna közti. Ahajt úgy összeszurkált, hogy csupa egy lik voltam. Hanem úgy látszik, nem vette észre, hogy ott vagyok, kiloholt nemsokára a csürből; én is ki mindjárt a szénából, körülnéztem, ott volt a kert mellett a gazdám méhszíne, bé oda, megnézem mindjárt, hová bujjak, látok egy üres kast, fogom magam, felteszem a polcra s belébúvok abban a pílantásban,

Alig szusszantam egyet kettőt, hát suttogást hallok a hátam megett. Kezdek hallgatózni, hallom is, amint mondja valaki: A legnehezebbet vigyük el. Ej, megijedek erősen, mindjárt gondoltam, hogy itt most én leszek a legnehezebb. Hát csakugyan, megemlitenek minden kast s mikor én kerültem sorra, azt modja az egyik: Jaj komám ilyen nehéz még nem volt egy is, mint ez. Nyomban abroszt borítottak a kasra, fel is kapták, hátukra vették s kezdenek vinni engem vele kerten, bokron, völgyön keresztül. Nemsokára kiértünk a mezőre. Én is fogom magam, kinyúlok a kasból s jól meghúszom a haját, akinek a hátán voltam.

— Jaj komám — kiáltott erre — engem bizony megfúlánkolt egy.

Fogom magam, kinyúlok ismét, hanem hát véletlenül a fülit marokoltam meg. Bezzeg most már vette észre, hogy nem a méhek marják; azt mondta komájának, akivel együtt volt:

— Komám, ne húzigáld a fületem, mert egybe hozzád csapom a kast.

— Ki húzigálja, te bolond? — mondja a komája — mert én még csak nem is nyúltam hozzád.

— Ne beszélj koma; mert tán a fületem nem te húztad meg?

— Hát hogy húztam volna én?

Kunyúlok a kasból, újra meghúzom a fülét.

— Mert ugy-e most is nem te húztad meg, koma — kérdi az ember, akinek a hátán voltam.

— Húzta az öregapád, koma.

No'íszén, ekkor láttam csak furcsa összegabalyodást. Lehajít a válláról, avval neki a komának; hanem biz én mintha ott se lettem volna, mert a kassal olyan istenesen kezdtem legurulni a hegyoldalra, hogy azt hittem, sohase állok meg. Hanem biz én azt éppenséggel nem akartam, kiugrottam hát a kasból s szerencsésen meg is állapodtam a hegy aljában. Kerestem mindjárt egy buglyát, ami alatt megháljak, abba békűttam, s reggelig jóízűt aludtam.

No, aztán reggel bementem Korondra s elszegődtem Tamí Ferkó bához. Tamí Ferkó bá bizony fazekas volt: neki állított engem is agyagot gyúrni. Mikor aztán elég fazekat csinált s eljött a vásár napja, fogta magát, befogta lovait, felrakta a fazekakat, felültett engem is és elindult bé Parajdra. Hanem hát én, mint afféle gyermek, annyit beszéltem neki, annyit csirikoltam össze mindenről, hogy végre rám kiáltott:

— Hallgass már, met egyet vetek rád. Nekem a fazekakkal kell számolnom. Meg ne halljam, hogy még egyet is szólsz!

Elhallgattam hát s mikor ahajt Sófálva végénél kiesett a kerék, nem szóltam biz én egyet se. Béérünk Parajdra; akkor látja gazdám, hogy nincs meg az egyik kerék. Mondom, mi történt, így s úgy. Megharagszik erősen, el is supákol le is hord, de hát hamar elévette az egyik lovát, kifogta a szekérből s avval felültetett rá, hogy menjek a kerék után. Fel is ültem rá, el is nyargaltam Sófálvára, meg is kaptam a kereket; de hát én úgy szerettem vóna, hogy ha már itt a ló, gyalog se menjek, de a kereket is elvigyem. Fogtam magam, odakötöttem a kereket a ló farkához. Próbálok menni: nem lehet. Bémegyek erre a faluba, kérek egy fejszét, fogom a kereket, kiütök belőle két fentöt (küllő) s avval a ló nyakába akasztom a kereket. Hát így pompásan megy. Neki kezdek hát nyargalni, el is érek nemsokára Parajdra, de bizony a gazdám ahogy meglátott még meszsziről olyan mérges lett, hogy olyat én még sohasem láttam. Mind azt kiálltotta:

Közel ne gyere, te tolvaj, kárré tetted a lovamat,

Leszálok a lóról, nézem, hát a kerék mind lesúrolta a ló szügyiről a bőrt. Megijedek én is, ott hagyom a lovat, el kezdek futni; úgy futtam, hogy majd lesett a fejem a nyakamról. Nem mertem bezzeg a gazdám szeme elé kerülni, befuttam Atyhára, ott megháltam s másnap hazajöttem Csehétfalvára. Akkor kezdtem aztán itthon szolgálni, szolgáltam is eleget, fizettek is hol puffal, hol poffal, de annyira vitt mégis az Isten, hogy immár a magam gazdája vagyok.

Lejegyezte: Balázs Ferenc, Csehétfalván, 1919. jul. 1-én.

A SZÁZESZTENDŐS BAUDELAIRE

Irta: LIGETI ERNŐ

Baudelaire hatása a magyar irodalomban legfeljebb húsz esztendeje kezdődött meg. Ma már meg is szűnt. Lelkes ifjak Nyugatot kiáltottak és Holnapot. Az öreg akadémikusok elfintorították az orrukat és sápítozva kornyikáltak, hogy mentsd meg uram, Beöthy Zsolt, az irodalmat a Holnap és a Nyugat mindent felmérgező belladonnájától. Holnap és Nyugat, e rugékony, inkább szemléltető, mint megmagyarázó fogalmak mögött mindkét tábor Baudelairere gondolt, az öszes hajú, szelid arcú, anglikán lelkészes ruhájú „antikrisztusra“, aki megtevesztő külső alatt „a rossz virágait“ ültette a magyar kertbe, ahol eddig csak rozmaring, bazsarózsa, rezeda és szelid muskátli növekedett. Helyesen: az egyik tábor látta így. A másik tábor, a hosszuhajuak süvölvény serege, kávéházi felső terraszokon kéjjel hozsánnázta, hogy lám, a döglött macskáról is lehet verset írni, hátán enyészve és négy roskadt lábát az ég felé tartva és a vers jó, mi több, isteni, magyar földön és átszellemülten feküdtek bele az abszinthba, melyet sokszor szappanhabbal hígított itallá a pincér. Ez a sturm és drang, a Bródi Sándor erős, paraszti hangjával élve, ganaja volt a közvetlen háború előtti magyar lírának; ez a vitustánc a dekadencia körül, ez a tizen-nyolc évesek voltairei epatez la bourgeoisie-ja robbantotta ki magából Ady Endrét és mindnyáját a tehetségeseknek, ez a bódlerianizmus, melysokak számára hamis frizurákat növesztett, alapjában mégis keresztapja a nyugatságba keresztveződött és a kor tempóit utolért igazándi magyar lírának. Nem Verlaine szabadította fel a turáni lelkeket a parasztságából, nem a Rimbeaud zseniális kölyöksége adta magyar ujjba új rim pattozását, nem Mallarmé, Lafargue, Rictus, avagy Corbiere, ezek maguk is Baudelaire kerítésén kukucskáltak be titkokat nézni. Az, hogy Verlaine odanőtt mestere mellé — sőt tul is nötté őt — mítsem változtat a tényen, hogy Baudelaire működése a magyar litteratura számára inkább tisztulást jelentett, akárcsak a francia romantizmus, mely hatásában áttermékenyítette, átmelegítette a magyar XIX. század elejét.

Baudelaire után a franciáknál és egyidejűleg mindenütt szimboliztikus líra következett. Baudelaire már pedzi, Verlaine puhítja hozzá a rimet, de ma már kinőttük a szimbolizmust is. Az új európai líra elejti az individualizmust és a kozmikus összefüggések felé mutat, melyek országútjelzője egy háboruból hazatért amerikai szánitéc, Walt Whitman. Mert háboru kell ahhoz, hogy az ember újból megpillantsa magát a tükörben és ráeszméljen arra: mindennél fontosabb az emberiség.

*

Amikor Charles Baudelaire megjelent a Hotel Pimodanban, e kaszkáros, inkább magánpalotaszerű, mint szállodaüzü épületben, ott

a *quai d'Anjou*, künn már eltemették a romantícizmust és a parnasszisták egyenletes szárnyrebbentései is mintha fáradtabbak lettek volna lendületben. Baudelaire, az író még a talonban volt, kevesen, talán egyedül Theophil Gautier látta meg a huszonnolcéves fiatal-ember extraeleganciáján keresztül zseniáltságát. Indiából, Madagaszkárból, a Mauritius szigetekről tért épen haza Baudelaire, ahova kiküldte mostohaapja, Aupick konstantinápolyi követ, kereskedőt nevelni a fiúból. Nem sikerült. Baudelaire csepp hajlandóságot sem mutatott, hogy beafsteakot szállítson az indiai koloniatúsoknak, megmaradt a verscsinálásnál, a bohém allűröknél, vagy még inkább a — dandyzmusnál. Baudelaire arra volt büszke, hogy ő életművész és ebben élte ki fölös energiáit. Akkortájt volt a divat koronázatlan császárja Brummel, aki feltalálta a köcsögkalapot, melyért a burzsoázia meglakoltatta, 10 évi börtönre íteltette az elegáns angolt. Baudelaire ideálja nem Victor Hugó, vagy Alfred de Vigny, inkább: Brummel, a dandy. Baudelaire a dandyben valaki burzsoáziaellenest látott és valóban az akkori fogalmak szerint elegánsnak lenni — forradalmi tett volt. (Ma egyes bankhivatalnokok vették át a balsáci, brummeli és wilde oszkári hagyományokat, de száz karátos burzsoák maradtak, a filiszterizmus és snobság Mauthner diadalai.) Baudelaire posthumus munkáiban így határozza meg a dandyt: „A dandynek megszakitás nélkül egy szublimált lényt kell kisugározniá“. Másutt: „A hasznos ember számomra mindig valami borzalmat jelentett“. Még lejjebb: „A dandy semmit sem csinál. El tud-e képzelni egy dandyt, aki másképp szólítsa meg a népet, mint amikor a sárga földig lecsepüli?“

Az irodalmi dandyzmus „odi profanum vulgusa“ a parnasszisták gögös imposszibilitéjéből származtathatja le atyafiságát. A parnasszisták (Le conte de Lisle, Mendès, Heredia, Bauville Theodor) jéghideg márvány szonettek és megközelíthetetlen alexandrinusok börtönébe temették el érzéseiket. Erdemük tagadhatatlan. A „lart pour l'art“ elvét, a *tiszta*, önönmagáért való művészetet ők reprezentálták a legjobban. Baudelaire e klasszicitás formáiban már a kor túlérétt gyümölcsseit tudta csak elhelyezni. Ez az ő dekadenciája.

A Hotel Pimodan, ahol Baudelaire megkapta egész lelki életének alkatát, az új francia írók és költők szalonja volt. Fernand Brissard hasisista szalonjában gyülekeztek össze Páris előkelő félbemaradottjai, a művészek, hölgyek, kokottok és amikor kifárasztotta őket a franciákat annyira jellemző *bavardise*, ópiumos pipákból zaklattak magukba új élményeket. E szalon jelentette a kor dekadenciáját, mert kétségtelen, hogy a második császárság alatt a francia vitalitás változó formát ölt, külső kereteiben még mindig a régi összes attributumait hordozza, de már a belső új tartalom kifelé törí a kereteket. A dekadencia mindig valamelyes zuhanást, elerőtlenedést, az életenergiáknak kiapadását jelentí a köztudatban, de ez legtöbbször csak korra áll, egyes emberre ritkán, Baudelairere pedig egyáltalában nem. Mert Baudelaire dekadenciája nem az életerők kiapadását, hanem a túlfelfűtött intellektuális és érzéki többletet jelentí, melyet ő csak mesterséges paradicsomjain tud levezetni. Egyénisége, ahogy a Hotel szalonban megismerjük,

keresi a mámort és minduntalan a raffinementot vadássza. Szereti magát megjátszani satanikusnak. Séché, aki Baudelaire életét intimitásában dolgozta fel, meséli, hogy Baudelaire megszólítja a vendéglőben a nyugodtan étkező kishivatalnokot: „Evelt ön már a kisgyermek agyvelejéből?” A hivatalnoknak torkán akad a szó, de Baudelaire tovább csámcsog és nevetve jegyzi meg: „Nagyszerű étel, hasonló a dió beléhez, mondhatom önnek, pompás!”

Vagy egy más alkalommal a vendéglőben, úgy hogy a többi asztalnál is hallják:

„Amikor meggyilkoltam szegény atyámat...”

És ez az „après avoir assassiné mon pauvre père” ez Baudelaire. A bűn szeretete már elképzelésében is csiklandozta idegeit és őszinte hívője a nagy bűnnek. A vétkezés számára külön öröm, valami nagy infámiát elkövetni, — üldözi a gondolat, szünet nélkül. De nem rossz ember.

Ez mindcsak hazugság, máz, hiúsági gyengeség volt nála, Baudelaire képes volt nemesebb megnyilatkozásokra is, s mint ama másik, Verlaine a csavargó, egy ártatlan, naiv, csodálkozó lelket is hordozott magában. Gautier magyarázatát is adja Baudelaire ellenmondásokkal annyira teli lelkületének. „Baudelaire sohasem hitt abban, hogy az ember jónak született, a perverzítást olyan elemnek tekintette, mely a legártatlanabb lélekben is ott lappang, a perverzitás, a rossz tanácsadó, mely ösztökéli az embert, hogy azt tegye, ami rossz neki, épen azért mert rossz, mert felséges dolog lázadni stb. stb.” Baudelaire világnézete hozta magával, hogy utált mindent, ami philantrop, progresszív, fatalista volt és konzervatív, tipikus példájául annak, hogy hogy lehet valaki mint művész a szélsőségekig kilengő forradalmár és mint ember, mint társadalmiságában gondolkodó lény a szélsőségig kilengő reakciós. Az a kiinduló pont, hogy az ember gonosznak születik és így szükségképen determinálva van, festette alá Baudelaire írásait és adta meg az igazolást és felmentést is önmaga számára, mert nem ő volt aki cselekedett, a természet, ő csak engedelmeskedett a természetnek“.

Az új, kibontakozó európai lírának ezzel ellentétben az a devizája, hogy az ember jó. Minden ember jónak születik, csak a körülmények, helytelen társadalmi berendezkedések, hatalmi téboly és imperiálizmus pusztítják ki belőle a jóágot. Ilyen néző pontból nézve a dolgokat, ennek a világnézetes lírának szükségképen másnak kell lenni, mint a baudelaireinek. Az a líra önmagáért van, ez a líra újból tendenciózus. De azzal a lírával szemben, mely tendenciának egy uszító hazafiság kis közösségét nyújtja, ez a líra a mesterségesen elhatárolt fogalom helyén a nagy emberiség alapvető gondolatát helyettesíti be. Nem a kifejezés eszközeiben van a különbség, de a lelki orientációban magában.

*

Baudelaire egyéniségének ismeretéhez hozzátartoznak a Növel való szembenállásai. Az irodalomtörténet két nőt jegyez fel, akik

Baudelairehoz közel állottak. Az egyik: Jeanne Duval, a „fekete Vénusz”. A másik, akit még Gautier sem nevez meg monográfiájában díszkrécióból, Mme Sabutier. Duval, Katrick kis táncosnője, maga a parázna bűn. Baudelaire lerajzolta szerelmét, sűrű szemöldökü, vastag ajku, izmos és durvaságot visszatükröztető arc. Ugyanazt a nő-típust ébreszti fel bennünk, mint a Verlaine szerelme, aki ott hagyja feleségét és egy Eugenia nevű utcalányhoz menekül, aki korbácsolja, hogy írjon, mert ha nincs pénz, akkor ki fogja dobni. A fekete vénusz szádista szajha típusa nem sokáig elégithette ki Baudelairet, aki minden bohémsége dacára ápolt, és nőben összehasonlíthatatlanul nagy igényű volt. A hasisista szeánszokra fel-fel járogatott egy Párisban élőkölöknek ismert, uri nő, Sabutier asszony, aki Meissonier festette képe után különös bájjal, mozgékonnyal, nervózzal alkattal rendelkezhetett. A Hotel Pimodon szomszédjában vett naponta úszóleckét s mint egy vízi démon, kis sapkájába gyömöszölt ázott fürtjeivel ellenállhatatlan hatást gyakorolt Baudelaire-ra. Addig Baudelaire csak ennyit tudott mondani a nőről: „La femme ne suit pas séparer l'ame du corps. Elle est simpliste, comme les animaux”. De Sabutier asszony, akiért az egész társaság lázban volt és még a válogatós Clisinger vésőjét is megihlette (la femme piquée par un serpent), a nem-i élet új és tisztultabb lehetőségeit nyitotta meg Baudelaire számára. E regény tartott legtovább Baudelaire-nél. Démoni természeté nem tűrte el a szeretet sem, melyért sokszor úgy áhitozott. Akik utána jöttek, Berthe Jolán Brüsszelben, egy sem pótolta Sabutiert, akinek elképzelése a les fleurs du mal sok-sok virágjában benne illatozik.

*

A Rossz virágai az impossibilité jegyében íródtak, s ahogy Baudelaire prózai írásaiban külön is megjegyzi, nincs közük sem az erkölchöz, sem a tudományhoz. Még csak nem is a tárgyi igazságot keresik „la poésie n'a que Elle même: la Vérité”, a költészet maga az igazság. Baudelaire a maga világnézetének igazságait oly szuggesztív erővel fejezte ki, mint senki más. Jobban verselt, mint akármelyik parnasszista és forró imaginációja a hűvös klasszikus formák között, mint fehér márványtálon a sokszínű gyümölcs. Verse minden trivialitása dacára is sokszor a fenség ijesztő ormaira emelkedett. Nem volt ösztönös és gyermeteg, mint Verlaine, pesszimizmusa átgondolt, intellektuális, következetes volt. Hatása kortási viszonylatban inkább megdöbbenet, zavarba hozta, mintsem megnyugtatta volna olvasóját. Valahogyan a nagy közönség előtt idegen maradt, fantasztikum túl ügetett az átlag ízlésen, mint Poe Edgar, aki kongeniális társa s akit ő ültetett át franciára.

Amikor a Fleurs du mal megjelent, 37 éves volt, pályájának delelőjén, 10 intenzív esztendő zajlott le előtte a Hotel Pimodanban. Baudelaire és kiadói a könyv megjelenése miatt a vádlottak padjára is kerültek, a bíróság Baudelairet 300 frank pénzbüntetésre ítélte. De talán éppen ez volt hasznára Baudelaire-nak. Könyve felkeltette az érdeklődést, 2—3 évig teljesen meg tudott élni írásaiból, melyek

egyre-másra jöttek ki. Talán ha nem lett volna idegbeteg, anyagilag is konszolidált helyzetbe került volna. Nehány évi szünetnélküli írói munkálkodás után Belgiumba került, élete utolsó éveiben Cauille Mendésnél lakott Brüsszelben. Belgiumban végleg elővette az idegbaj. Hiába, nem segített rajta a digitális, ópium, semmi. Amikor Párisba vissza-került, erőt vett rajta a paralízis, már csak dadogni tudott. Kis mondatokat tudott csak kikerekíteni kórágán: jó napot, uram — jó estét, uram — a hold szép. 1867-ben; a Rossz virágainak megjelenése után 10 évvel, anyja karjaiban meghalt.

Azóta írásait csaknem minden európai nyelvre lefordították. Magyarul teljes gyűjteményben Tevan adta ki. Baudelaire fordításokkal legjobb lírikusaink jeleskedtek: Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső stb. Hosszabb tanulmány, mely Baudelaire működését kritikailag és monográfiailag ismertette volna, nem jelent meg.

CHARLES BAUDELAIRE VERSEIBŐL:

A MEGREPEDT HARANG

Mily édes vidám kandalló mögött
 A sístergést hallgatni téli estén,
 Mint boldogít, emlékek méla lestén,
 Ha vig harangszó szárnyal át ködöt.

Üdv néked, áldott, gondozott harangom,
 Öreg korod kitartón ad vigaszt,
 Úgy zengsz az éjbe messzehangzó hangon,
 Mint jó harcos, ki sátrában virraszt.

De lelkem megrepedt s ha néma éjen
 Hallatja bús szavát, a hangja gyenge.
 Úgy kong siralmasan, mint vérbelepte téren
 Harcos jajong, ki holtak közt feledve,
 Aléltan elterül a vérbe, sebbe,
 S vad kínban ég, halál után esengve.

GYÖTRÖDÉS

Erdő, te rengeteg, rideg, riasztó templom,
 Zúgysz, mint az orgonák, és mint a régi bük
 S örök kín sipja, nyög szívünk, ez átkos limlóm,
 S a karba de profundist siralmas hangja bűg.

Gyűlöllek, óceán! Dühöd tajtékos árja
 Keblemben háborog. S ha tenger fájdalom
 Dühöm mélyén csitúl, s a gúny keserve várja,
 A tengert vad kacajjal szívemben hallgatom.

Szeretnélek, vak éj, ha csillag nem ragyogna,
 Fakó fényt szórva fent, ujat már nem jelent,
 Lelkem setétet esd, ürest és meztelent,
 Amíg az éjhomály életre kél zokogva,
 S ezernyi rémes árny, rég' messze költözött,
 Meresztí rám szemét meghitt mosoly mögött.

Fordította: GARA ÁKOS

VALÉRY

Írta: SZENTIMREI JENŐ

I.

A városban, hol gyermekéveimet leéltem, borzasztóan eseménytelen volt az élet. Majdnem kizárólag csak azoknak voltak „élményeik“, akik a főutcában laktak. Ennélfogva ők voltak az irigyelt réteg és állandó beszédtema az elágazó utcabeliek életében. Ők láthatták már kora délelőtt a kaszárnyából kimasírozó csapatocskákat, ők tudták, hogy melyik üli meg a vén, gethes kapitányok közül rondábban a lovat és épen ezért valamennyien — már mint a nők — a fiatal, hullámosbarna haju zászlóaljsegédtiszbe voltak szerelmesek, aki mindig csapat nélkül járt, csak úgy passzióból és ráért táncoltatni a lovát a főutca ablaksorai között.

A főutcabeliek láthatták egyébként a déli korzót is. Ők tudták pontosan, hogy melyik fiatalember melyik leánynak udvarol, aszerint, hogy sűrűbben, vagy ritkábban látták őket együtt. Ők tudták, hogy a polgármester asszonyhugának már megint új kosztümje érkezett Pestről, tehát ők ismerték meg legkorábban a legújabb divatot is.

És hogy kiélték ezek az emberek a véletlen szerencse folytán osztályrészükbe jutott előnyös helyzetet! Milyen izgalommal siettek az ablakhoz, ha feltűnt a megyei másodjegyző raglános, zsentris figurája a tulsó utcatoróáráján.

— Vajon hova megy Sipeki?

— Sipeki biztosan légyottra indul a sétatér sarkához.

— A múltkor is erre láttam Sipekit. Biztosan Marinkovichné-nél fenszterezik.

Aztán új alak tűnt fel a trotoáron.

— Milyen elegáns mozdulattal köszön ez a Sipeki a nőnek!

— Nini, az Erdősné alig biccenti a fejét! Ezek közt is vége mindennek.

— Egy olyan szép férfi, mint Sipeki, no iszen, minden ujóra tiz Erdősnét csavarhatna.

A Lusztig lány kapkodta magára a ruhát, hogy még ebéd előtt elmehessen Krámerékhez és megvigye a szenzációs hírt:

— Képzeld, a Sipeki szakított Erdősnével és Marinkovichné előtt fenszterezik.

Krámer Emma tátott szájjal hallgatta ezeket a beszédeket, mint hívő az evangéliumot:

— És? És?

— Mit és-és? Szakitottak. Saját szememmel láttam!

Krámer Emma sóhajtott:

— Ti vagytok a legboldogabbak, Vasvári-utcabeliek.

Abban a városban, ahol gyermekéveimet éltem, tele volt szenzációkkal az élet.

Mi a patak felé rugó szemetes fapiacon laktunk. Mi csak úgy jutottunk hírekhez, ha néha megállott a mi ablakunk előtt is a Lusztig Trézsi, hogy Krámerékhez mentében leadjon egy-két gyors mondatot Sípeki legújabb viselt dolgairól. Egyébként csendesen éltünk, gazdaság volt, bivalyok, dísznők, majorság, dolgozókra kellett főzni, mi kevés részt vettünk a város életében. Különben is a mi familiánk annyira kiterjedt volt, hogy vacsora után, ha sorra beszéltük a familia tagjainak jelen állapotát és a felőlük érkezett legújabb híreket, tizenegyig így is volt miért fennülnünk. Néha úgy jött nekem, hogy egész Erdély a mi rokonainkkal van tele, mert különösen a nagyszüleim káprázatóan tudták a családfának minden legkisebb rügyecskéjét. Számontartották azokat az oldalágakat is, melyek még Báthory Gábor idejében új nemességet kaptak és külön családnak számítottak azóta. Ha valahol az újságban egy Bartháról egy Ghillányiról, egy Cserepesről, egy Fadgyasról, vagy Malomszeghyről esett szó, nagyanyám csak odafordult nagyapámhoz:

— Ez biztosan annak a Küküllei Gábornak lehet az unokája, akinek a leányát belényesi Bartha Ádám vette el. Tudod a Ráki néni fia!

Ráki néni, amint egyszer összeszámoltam, nettó tizenhét volt a családban, de nem lehetett rá eset, hogy más Ráki nénit értsen a nagyapám, mint akire a nagyanyám épen gondolt. Nagyon összetuntak már az együtt eltöltött ötvenegynéhány esztendő alatt.

Az ilyen rokonai seregszemléken a legtöbb szó egy bizonyos Valéry néniről esett.

Valéry név egyetlenegy volt a családfán, könnyű volt tehát kiszámítanom, hogy mindig egy és ugyanazon Valéry néni forog szőnyegen. Ez a Valéry néni is valamelyik regényalak után kapta előkelő nevét. Francia regényből, vagy angol regényből, ezt már nem tudom biztosan, csak hallottam, hogy az édesanyja litterátus fehérnép volt, aki még a kutyáit is kedvelt regényeinek kedvelt alakjairól keresztelte el.

Talán, amit a Valéry néni anyja regényekben élt ki, annak megtestesítésére szülte Valéryt, mert Valéry az életében, az állúrjeiben, a személye köré gubancolódo végtelen és rejtelmes legendakörben, eleven regényhősnő benyomását tette fejletlen képzeletemre.

Titokban nagyon vonzódtam Valéry nénémhez, bár színről-színre nem láttam soha. De úgyhíszem, mindent hallottam róla, minden kis mozaikkövecském meg volt hozzá, hogy Valéry néni alakját üres óráimban összerakjam magamnak. Megtörtént, hogy mialatt a nagyok szájából róla folyt a szó, én addig néztem esténként az asztalnál a semmit, míg odalibbent fehér turnürös bálruhában elibém Valéry. Csodálatosan graciózus volt a mozdulata, a dereka gyermeklányos, barna haja két kontyban a két halántékán, dióbarna, nedves tűz a szemében és fehér csipkelegyezőcske a kezében. Úgy nézett vissza a mögötte tolongó férfiseregbe, mint a kigyóbüvölők, vagy csak régi elefántcsontra festett miniatűrök halavány, észveszejtően szép nőalakjai szoktak. Babonásan mélyértelmű volt az a tekintet, melyből egyesek-

nek azt kellett kiolvasni, hogy állj! és azon álltó helyükben gyökeret vert a lábuk, És ugyanabból a nézésből azt is lehetett kiérteni, hogy jöjj! . . .

Valéry nénémnek négy férje volt. Négy hites uráról tudott legalább a családi nyilvántartás. Azonban sohasem beszéltek róla úgy, hogy a férje nevén említették volna, hogy ezésezné. Mindig csak per Valéry. Emlékszem egyszer társaság volt nálunk és valaki ismét Valéryről kezdett beszélni. Egyik vendégasszonyosság nem tudott bekapcsolódni a társalgásba, mert híreből sem ismerte Valéryt és ezt szemmel láthatóan röstellte. Bizalmasan épen egyik roszmájú nagy-nénémhez fordult:

— Mondd csak édesem, ki ez a Valéry? Kinek a felesége, úgy értem?

— Hogy ebben a pillanatban kié, azt senki sem tudná megmondani neked édesem!

Az ilyen epés kiszólások általában négy férje miatt keringtek Valéryről. Ezt a négy férjet pedig valahogyan még meg is tudták volna bocsátani neki, ha nincs egy másik legenda, mely arról regél, hogy Valéry e negyedik férje halála után elhatározta, hogy szakít eddigi életmódjával és a hitben keres enyhülést és bocsánatot bűneire. Ezért mély gyászban magát a püspököt kereste fel, hogy meggyónjon és megáldozván megtisztuljon bűneitől. Azonban a püspök úr állítólag ilyen szavakkal üzte őt el: University Library Cluj

— Asszonyom, aki úgy változtatja a férjeit, mint más tisztességes nő a fehéreneműjét, annak számára nincs bocsánat az égben!

Valéry akkor megtörve és megalázva támolygott ki a rezidenciából és egyenesen Olaszországba utazott, hogy a Szentatyánál próbálgon bocsánatot kieszközölni bűnös lelke számára. Nemsokára azonban olyan hírek érkeztek róla, hogy botrányos életmódot folytat Rómában valami olasz katonatiszttel, állítólag herceggel, a savoyai ház egyik oldalágából. Pedig akkor Valéry már a harmincnyolc éves volt és amint mondták, régi szépségének immár csak a romja. Bár azt megengedték a legnagyobb ellenségei is, hogy a gyász még mindig nagyszerűen állott az arcához.

Igy hát a nevezetes gyónás óta a férjeit sem bocsátották meg Valérynek, mert hiszen a gyarló földiek csak nem lehetnek elnézőbbek az égieknél. Még természetesebb, hogy a szeretőit szigorúan számon tartották és valamennyiért külön-külön megróvásban részesítették. Volt olyan időszak is, mikor a rokonság egyáltalán nem tartotta megengedhetőnek, hogy Valéryvel tisztességes ember érintkezéék, sem személyesen, sem levélbelileg.

Mert Valéry nem lakott egy városban velünk. Falun élt, közel a megye egy másik kis városához, abban a faluban, melyből a családunk elszármazott és ide vonult el a rövidesen lezajlott római kaland után is. Erdélyi méretek szeri t dúsan jutottak ki számára a földi javak. Azt a pár száz holdat, ami még a családi birtokból a család kezén volt, a Valéry apja őrizte meg és testálta to-

vább egyetlen leányára. Valéry lakott a családi kúriában és néha évekig ki sem mozdult onnan. Már ezért is általában csodálatosnak tartották, hogy udvarlóknak sohasem látott szükségét. Más nő, ha élni akar, beköltözik a városba, az igazán előkelők pedig télen Kolozsváron laktak és csak nyaralni jártak ki a birtokra. Valérynak a házánál olyan ragyogó farsangok voltak és annyi ember gyűlt össze koronként, hogy feleslegesnek tartotta másokéhoz hasonlóan berendezni az életét. Mikor azután már sok volt az adósság a birtokon, vagy megúnta Valéry a változatosságot a férfiakban, férjhez ment a legtörvényesebb formák közt és két-három esztendeig megint nem lehetett róla hallani. Csakhamar azonban köztudomásra jutott, hogy Valérynek új udvarlója akadt és azután egyre sürűbben lehetett hallani róla. Meseálték, hogy botránys jelenetek közt szakított az urával és válnak és hogy házasembert hódított el sokgyermekes asszonyától és így tovább és így tovább. Amint én kivettem a különböző beállítású elbeszélésekből, úgy élt Valéry, mintha ezen a világon ő lett volna az egyedüli asszony és a teremtő a világ minden férfiemberét azért alkotta volna meg, hogy Valéry rendelkezze velük, kápráztassa és elrugja őket magától, mielőtt egy csókot is engedélyezett volna a kisujja körmére és csak azért, hogy másokba aztán elveszteszen, elsűrűsödött látással beléomoljon, elkárhozzék és tehetetlen gyermekké váljon. Olyan volt Valéry, mint a száráról leszakadt virág, melyet vad szelek hajtának maguk előtt és a férfiak ezrei vetik magukat utánna, hogy elkapassák, poharukba állíthassák, hogy csak nekik illatozzon, csak nekik mosolyogjon. Aztán új szelek jöttek és újra elragadták Valéryt. Kitépték a törvényes pohárból is, hogy végigsodorják kerten, utca- porban, csillagokon és pocsolyán.

— Bestia! — szíszegett fel némelyik asszony-atyámfia már a Valéry név hallattára.

— Cafat — vélekedett róla keresztanyám, aki járásbíróné volt és hat gyermeket nevelt fel a nyomoruságban.

— Én annak a perszónának be nem teszem a küszöbén a lábamat, tudom! — Ezt az öreg Főrísnetől hallottam, aki a tizenharmadik Ráki néni leányának volt a lánya az Ambrus Árpáddal kötött házasságból. De már ötvennégy esztendeje annak, hogy a Ráki néném leánya világra hozta.

A járásbírónének két leánya volt és az egyik a la Valéry viselte a haját, a másik csak pántnélküli, a lábfej domboru hátát teljesen szabadon hagyó félcipőket viselt: Valéry-cipőt.

Az anyjuk mindig is gyönyörködött, különösen a nagyobbikban:

— Olyan szép vagy virágom, mint Valéry!

— Így hajtsd félre a fejedet szívem, a Valéry szépségének is ez a fejhordozás volt a titka.

II.

Az idők visszanevetartható következetességgel léptek túl napokoh éveken, indulatokon és életeken. Az öregebb generációt, nagyszüleinket, rendre ölelte magához a csend. A fiatalabbak öregebbek lettek

és némi kárörömmel beszéltek, hogy Valéry sem tudott a negyedik férje után egy ötödikre szert tenni. Sokan már azon a ponton voltak, hogy megbocsátanak Valérynek mindent, de mindent, mert az idő egyenlővé tette őt velük. Még a birtok is úgy kicsúszott selyemtopánkás lábai alól, hogy most egy óra alatt végig tipeghette brünner cipőiben, amit azelőtt négy lóval járt körül két-három nap alatt. Már közelédhettek a legerkölcösebbek is, anélkül, hogy koncessziókat kellett volna tenni az erkölcstelenségnek. A Valéry háza nem volt immár hangos a botrányoktól, csak olykor lehetett látni a tornácán egy-egy csendesen pöfékelő öreg urat.

Voltak is, akik hűségesen elkezdtek gratulálni a Valéria-napokat, a gonoszsabbak pedig a születésnapjait kezdték észben tartani és gratulációk alkalmával sohasem mulasztották el felemlíteni, hogy ötvenhányadik születésnapjához kívánnak szerencsét és jó egészséget.

Valéry meleg udvariassággal köszönte figyelmüket, de nem volt tovább. Őt számtalanszor hívta hol az egyik, hol a másik rokon, hogy töltsen pár hetet a házában. Valéry mindig a legnyájasabb formában tudta kimenteni magát. Ő nem hívott a rokonságból senkit, soha.

Jó húsz esztendeje mult már a római kanossza-járásnak. Ez alatt mi, hajdan asztal körül loppal figyelmező gyermekek rendre kifogytunk a gyerekevekből. Felnőttünk, kitanultunk, széjjelverődtünk. Összegyűrődtünk és elvesztünk a többi felnőttek között. Olykor keresztelni kellett régi magunkat, hogy félórára elbeszélgethessünk felfrissülhessünk, emberekké dúzzadjunk vissza.

Egy ilyen félóra küldött vissza Valéryhez.

Augusztusvégi délután volt. A sárga rekkenőben jóelső hűssel integettek a falubeli kertek. A kertekben mogyoró és rekettyebokrok árnyas padokat dédelgettek s egy-egy szál fekete-zöld fenyő messze kimagasodva vigyázott, mintha bokrok alján bújkáló, suttogó szerelmesek állították volna oda őket örül. Ambitusos kúriák fordultak oszlopos lépcsőkkel a kertek felé, az utcára csak egyhangú, magas fehér homlokukat mutogatták. Tüntettek vele, hogy maguknak kívánnak szépek lenni és nem a külső világnak.

Egy ilyen házban lakott Valéry. Félre kis utcában, melybe a Maros küldött fel hűsítő szellőcskéket. A tornácra vadászkutya szundított összekanyarodva. Lepegő horpaszai mutatták, hogy van benne élet. De azt is mutatták, hogy ez az élet már nem fiatal benne. Sötét ebédlő tártá ajtaját a tornácra, halkán zümmögtek be szelíd csendjét szálldosó legyek.

Az utcai ablaknál, kis emelvényen karszékben olvasgatott egy fekete ruhás nő. Fel se tekintett. De a lap aljához ért a könyvben, sóhajtott és fordítani készült, mikor a jövővényre esett a pillantása. Könnyedén, nyugodt mozdulattal bontakozott ki a karszék öbléből és méltósággal lépett le a dobogóról.

— Nem ismer Valéry néni? Én az Ágnes fia vagyok, a Bartha Ágnesé.

Két világos, melegfényű kékszem futotta körül az arcomat,

mint simogatás. Egészben nagy, fekete ruhacsomó és fekete kendővel bekötött fej volt Valéry és ez a két világító kék szem.

A hangja lágy volt és színes, mint a régi virágos selymek :

— Nagyobban mondj fiam — és a fülére mutatott mosolyogva — ez már az öregséggel jár.

Most a mosolyát is megláttam!

— Ó Istenem, a kicsi Agnes fia? Gyere közelébb kedves! Olyan vagy, mint ő. Szakasztott az anyád! De ő asszonynak szebb volt. Nagyon szép asszony volt az anyád.

Megölelt és megcsókolt. A szája az arcomon olyan friss volt, mint a tizenhatéves lányé. Az ölése, mint folyondár ágé, nem terhelő és mégis ragaszködő.

— Látod kis fiam, ilyen csúnya öregasszony lett a híres Valéry néniből. Akkor kellett volna látnod, abban az esztendőben, mikor te születted. Akkor éppen gyászoltam. Barna voltam, kék szemű és mondták, hogy jól állott arcomhoz a fekete. Harminckétéves voltam akkor.

Elnéztem, ahogyan beszélt. A fogai még vakítófehérek voltak, de a felső ajka fölött dúrva, hosszú szőrök éktelenkedtek. Az én gyermekkori miniatűrömön puha, kékes pihek árnyékolták a megypiros, érzéki száját. A bal arcán nagy fekete szemölcs lett abból a picí, kerek jegyecskékből, mely szomjas szájaknak hívogató célpontja lehetett valaha.

De már ismét nem láttam semmit, csak a szemét, ezt a tisztavízű kék tavat, melyben májusi felhőtlen ég fürdeti mélységeit.

Már nem hallottam a szavait, csak a hangja muzsikáját.

S a brünner cipőkbe bújtatott bogos lábakon fehér ebelasztin cipőske készült elreppenni szalagcsokrának pillangóival. A dereka gyermeklányé, csipője, mint egyszer-botlott szüzeké s a két karja tubarózsa-fehér s a körme hennával pirkadó.

— Valéry néni, milyen szép maga!

Valéry néni mosolygott.

— Én tudom, fiam.

És megint mondtam:

— Mennyi borzasztó dolgot meséltek magáról!

Valéry néni mosolygott:

— Igazuk volt fiam!

— Sokakat szeretett, azt vetik szemére.

— Mindig boldog voltam, ha szerethettem, fiam.

— Gyűlölték magát Valéry néni, megvetették.

— Mert helyettük is éltem.

— És tudta és nem fájt, hogy gyűlölik?

— Én boldog voltam, fiam.

Valéry néni egy szublóhoz típeggett, rendre huzogatta a fiókokat.

— Nézd, itt mindig velem vannak azok, akik szerettek.

Kézen fogott, úgy mentünk ki az alkonyodó kertbe.

A mogyoróbokrok egészen ráborultak a padokra s a kert alól monoton zugását küldötte föl a Maros. A fenyősudár elvékonyult teteje megvillant a holdfényen, mint dárdaél.

Nem kellett beszélünk.

ENDRE KÁROLY VERSEIBŐL:

EGY FIATAL LEÁNY HALÁLÁRA

Steinfeld Micinek,
a halottnak, ajánlom.

Meghalt. Szava síncs. Szeme síncs. Esze síncs. Szíve síncs.

[Meghalt.

Olyan ő, mint a tegnap illant mámor, — foghatatlan,
S most vágyakozz utána, hogyha tudsz!

Kutasd a hangokat, mik benne jártak, — nem leled,
Keress a színeit, — de hol mosódnak színei,
Szagold az illatát, mit gyűjtött s ellehelt, —
Támasz létrát a levegőben! — összefoghatod?

Mikor mosták, mért nem rendelkezett!
Sikollyal nem takarta lénye szégyenét —
Büszke volt? Ūsd meg! Fel se jajdul sértve,
Hajába csókolj, — meg sem érzi már!

Firtasd, hogy mit kapott, — és kérj belőle cseppnyit.
Erővel végy belőle harmatot,
Hazudj! Hazudj, hogy volt, — amikor nincsen,
S mérd fel a Végtelent, amely utána lesz még!

Ha nézed, látod őt ma még; De megkötött:
Ha múltba nézel, terhét elviselni nem bírod:
Perced van. Néki nincsen. Adnál. S nem lehet —

Jövőbe néznél? Nem marad még így sem ő,
Hová most hangokat emlékszel s színt szeretsz,
Sőt te sem leszel már, ... és... senki sem lesz.

EMLÉKEZÉS EGY GÖRZI HALOTTRA

Miért hogy rád gondolok, halott, szüntelen
És látom föld alatt varrottas ingedet,
Amint penésszel télt csatornás felszíne
Már sárrá változott húsdra rátapad.

Miért, hogy látom én halotti ingedet,
Redői pléh gyanánt szoritják roncsaid,
Busásan jóllakott, utolsó rostjai
Puffadva nyugszanak férgeknek fekhelyül.

Miért, hogy látom én, mely enyhe jöttvőn
 Omoltak egykoron ez ingnek ráncai,
 Locsolták görcseid, mint tenger habjai,
 Befedték foltjaid, mint élők köntöse.

Miért, hogy látom én az ajkad pontjait,
 Külön-külön hová kutatva ajk tapadt,
 Izlelte izeit, kiszívta nedveit
 S dúsabban ültetett beléjük új nedűt.

Miért, hogy látom én az ajkad pontjait,
 Nyirokban mint tapad halotti ing alatt,
 Hogy szívja ez mohón, hogy gyűjti poshadón,
 Míg undok felszínén hasadnak mikrobák.

Mért látom szemgolyód, amelyben kedvesed
 Szelíden megjelent, ha véled szembe állt,
 S ahonnan tükrös út szívedbe rejthetett
 Egy boldog napsugárt, ha mégis elhagyott.

Mért látom szemgolyód, amelyben senki sincs,
 Gödréből felszökött csavarva felfelé,
 — Kövé vált Ocean! — a gyolcsra rátapadt,
 S mint csúfos folt maradt halotti ingeden.

Miért, hogy rád gondolok halott szüntelen!

Miért, hogy senkisémet gondol így szüntelen
 Reám, ha meghalok, s nem látja ingemet,
 Hogy szívja szemgolyóm, hogy marja ajkamat —
 Miért, hogy senkisémet simitja ráncait.

EGY ELKÖLTÖZÖTT

Most ért a célhoz. Mindentől messze van.
 Hábórodott hullámok nem verik
 Hogy fusson. Elért a helyre öntudatlanul
 S ha újra ébred, álmok szentelik
 Sok, sok álmatlan bolygását a földön
 Látássá, amely csendes. Nem merik
 Belső hangok zajjal rontani,
 Már oly magas a szféra, amit szí,
 Hogy a tudó nem tudja bontani
 Csak a lélek.

Nem kell a lábaidat fáradtsággal
 Rakdosni s testet hordani:
 Egyazon ő már a fákkal,
 Amelyek felfelé törekszenek
 És mégis vándorolnak ifju ággal.

Szemei nem kellene. Földi szemek:
 Mert lenn a sugarak tárgyakra törnek,
 De itt a fény tárgy nélkül is meleg!
 S ha lenn a szín s a szag hálóba ejtve
 Él csak, — itt szín és szag szabadon ring és remeg!
 Mily könnyen jár! Rejtélyeket fejtve
 Vigyázni sem kell, mert semmi sincs itt rejtve.

Ne kérdezd, tudja-e, hol jár. Mert nem is fontos.
 Itt vélemény és érzés földi nyulvány,
 Mely alacsony és mint a felhő, foltos:
 Sójából gyűlt és megfeneklett nyilván
 Egy rezgő körön, amely csendet gondoz,
 S érezni is már annyi itt, mint durván
 Hullámot csapni, mely csúnyán rikoltoz.

A célját kérde? Ó te értelmetlen!
 Ha célhoz ért, — további célja nincsen!
 Itt egyesül a semmi és a minden!

MEGJÖTT A MESSIÁS

Részlet KACZÉR ILLÉS háromfelvonásos chászid-drámájából

Uccai jelenet a második felvonásban

Messiás (Chennelére néz): És verjétek el magatoktól a bánatot, ami nem a tiétek, mert őseitek bánata a meddőség és fájdalom miatt. Ki az imádság görnyedő alázatából! Vessétek le énetek mumia-burkait! Kergessétek ki agyatok tekervénye közül a ravaszságot! Ne legyetek az arany puha álnoksága, legyetek a vasnak kemény ereje!

Reb Niszán (Reb Feivelhez): Méz és olaj folyik a szájából.

Messiás: Én a kalapácsot hirdetem nektek, a kalapácsot és az üllöt, az üllő-kalapács muzsikáját... az alkotás hat napjának muzsikája ez. Én a fűvót hirdetem nektek, a láng élesítő tüdejét... a két megvadult csikót, a szelet és a tüzet fogjátok a szekerek elé és vágatva mentek előre az útamon. Hirdetem az ekét és a gereblyét, az ásót, a kapát, az öntözőkannát, a szekercét, az ojtókést és a juhnyíró ollót... vegyétek a kezetekbe! Keljetek fel és menjetek meghallgatni a pacsirta dalát.

Reb Zriel (eltárja karját): Új élet! Új élet! Ezt, ezt álmodtam én nyolcvan éven át!

Eizikl, a púpos (kalapácslengető mozdulattal): Én kovács leszek!

Tóbia, a kehes (magvető mozdulattal): Én elvetem a búzát.

Reb Szimche (jön a többi rebbel): A! Ot hallgatják a chászidok? Talán mégis... (Megállnak).

Messiás: Hirdetem nektek a földet és az égnek harmatát... hirdetem az esőt és a napot, hirdetem a futó patakokat és a tengert, amely a felhőt küldi..., hirdetem a tehenet, a lovat és a tevét, az öszvért és a göndör kosokat, a barmot és a baromfit... az áldást, az áldást... az áldott termékenységet.

Leizer, a baromhajcsár (kurjant): A tevéket terelem majd az országúton és az öszvéreket.

Bolond Jaske: Én a fára mászom és zöld diót hajigálok a fellegekre.

Reb Szimche (Códikhoz): Olyan ő, mint Bileám, azt hittük a szájában átok van és ime megáld minket.

Codi: Megkötözi az embert a szavaival.

(Reb Ancsel, rabbi reb Nachman, reb Mordechaj, reb Zacharia jönnek ki a bészhamidrásból, döbenten megállnak.)

Messiás: Hogy felkészülhessetek az új életre, el kell, hogy dobjátok magatoktól a réginek limlomjait, az értéktelen cserepeket. Tisztítsátok meg a lelketeket. Nyírjátok le onnan a tincseket... mert telve van a lelketek is tincessel.

Reb Ancsel: Hallod, rabbi reb Nachmen!

Rabbi reb Nachmen: Vakmerő beszédek!

Becálél: Felháborító!

Messiás: Tépjétek le homlokotokat a könyvek penészéről. Üz-
zettek el a betűk hangyáit, mert elrejtik előleket az igazságot.

Reb Ancsel: Gyalázat! Reb Niszan, reb Feivel, reb Szimche,
reb Saje és ti még hallgátjátok!

Reb Niszan: Hallgasd te is Ancsel, nagyon tanulságos beszédei
vannak.

Rabbi reb Nachmen: Megmérgezte őket.

Reb Mordechaj: A könyvek penészéről! Talán a szent tóra
betűi is hangyák öneki! Holott megszentelt tintával írjuk mi szófárok!

Messiás: ...és törjétek szét a legendákat az ősokról. Nem voltak
szent visszavonulók, mint ti, az élet törvényeit élték.

Rabbi reb Nachmen: Ez már aztán!... Az ősokeket gyalázn!...
Miért hagyjátok!

Becálél: Lázadó ő reb Ancsel, ha állna még a templom meg-
kellene köveznünk.

Reb Zriel: A sechina beszél belőle, isten szelleme.

Reb Niszan (ijedten): A sechina.

Reb Feivel (csendesesen): A sechina.

Reb Ancsel: Chászidok! Chászidok! Meg vagytok tébolyodva!

Messiás: Én az ősök földjét ígérem nektek, az ősök szelíd
földön élő életét. Ők nem felhő és ég között lebegtek, nem a ha-
zugság hamis szféráiban bolyongtak...

Rabbi reb Nachmen: A szent szférákat ocsárolja!

Reb Mordechaj: Tagadó!

Messiás: ...pásztorok voltak ők, jámbor földturók, olajfát plán-
táltak és fűgét és a szőlődombokon békésen munkálkodtak. Én vissza-
adom nektek az ő életüket. Megvan bennetek a vágy?

A tábor: Megvan!

Reb Ancsel: Tőled nem kell a teljesülés! Reb Saje, reb
S'maje, reb Niszan, reb Feivel mondjátok meg neki, hogy tőle nem!
(A megszólítottak elhúzódnak és hallgatnak, figyelnek a Messiásra).

Messiás: Ti nem tehetek róla, ti Kelet szenvedő fiaai vagytok.
Titeket kivertek a népek közé, a népek közt ti vért hullatva sán-
tikáltatok, mint a zsinigre kötött veréb. Nem tehattetek róla, hogy
igy magatokba gubbaszkodva élitek a multat, csak így tudtatok
megmaradni. De már rég nem kellene tovább. A zsinieg elszakadt,
az ököl meglazult, feszítétek ki a melleteket, tárjátok a szélnek!...

Reb Mordchaj: Ez az igazság!

Reb Ancsel: Reb Mordchaj!

Rabbi reb Nachmen: A sátán mindig úgy jelentkezik, hogy
igazat is mond.

Messiás: Láttam leányt az én népem gyermekei közül...
eladták férfinak, akit sose látott. Így adják el a bornyut a mészá-
rosnak. De mégsem, a mészáros előbb megnézi... S amikor jött a
menyegző napja ült az én szegény kishugom és zokogott, ... akkor
jöttek hozzá ollóval, tövig levágták fejének ékességét, éjhosszu haját
és úgy ment az ő férje börtönébe, mint akit életfogytiglan rabságra
ítéltek.

Gitele: Rabéletet éltünk mi mind.

Az asszonyok: (Bólintanak.)

Rabbi reb Nachmen: A hajlevágás ellen lázítja az asszonyokat.

Reb Ancsel: Hagyj csak rabbi reb Nachmen, hagyj csak! (Észrevette Channelét.) Channele, hogy mertél vissza!

Channele: (Elháritó mozdulattal.) Itt akarok maradni.

Messiás: És láttam fiatal férfit, amint ment az ő asszonya mellett, bársonyban és selyemben a templomba... maga volt a szégyenkezés és a megbánás... sose mert ránézni, soha a szemébe fel. A hangjától is idegenkedett... Az asszony is... egy idegen világban járkált ott az ő férje oldalán. Sose mertek közeledni, sose merték egymást a felszabadult ember szerelmével szájoncsókolni... valaki mögöttük volt és köztük és éjjel az ágyuk felett.

Reb Ancsel: Szemérmetlen vagy idegen. Ilyeneket beszélsz leányok, asszonyok és gyerekek előtt!... Channele!

Channele: Apám, én maradok.

Messiás: És láttam tanítót, amint tanította a gyerekeket, mondván: ha imádkozás vagy tanulás közben megállasz és azt mondd magadban: „Milyen szép ez a virágzó fa! Milyen hatalmas ez a hegy! Milyen kápráztató ez a rét!“ — halált érdemelsz.

Rabbi reb Nachmen: Ezek a mi bölcsseink tanai.

Messiás: Dobjátok el a régi tanokat. Mint a timár, vessétek a meszsgödörbe őket, hogy máljon le róluk a haszontalan szőr, és csak a megcserézett anyag maradjon nektek.

A tábor: Igazat beszél a mi Messiásunk.

Reb Ancsel: Ezek a chászidok egészen megőrültek! Channele!... reb Zacharia te itt állsz és hallgatsz. Miért hallgatsz!

Reb Zacharia. (Vállat von, nem felel.)

Reb Mordchaj: A tóra tekercsét nem említi... (Helyesel). Nagyon szépeket mond.

Reb Ancsel: Reb Mordchaj!

Messiás: Dobjátok el a régi kincseket... a féltve őrzötteket is, mert eltérítnek benneteket az igazságtól. En új kincsekkel gazdagítlak, a legkisebb is becsesebb, mint a drágakő.

Reb Ancsel: Channele, azonnal gyere ide. Az apádhoz! Haza! Ezek a chászidok már mind hallgatnak... rabbi reb Nachmen te miért hallgatsz olyan mélyen! Rosszul teszed, hogy hallgatsz. Új besz-hamidrást építek neked, ez a régi meg van szentségtelenítve... csak neked építeném. Te lennél ott a rabbi és tanitanád a szent Zóhárt... Aser, te miért nem szólasz... megötszörözöm a havi járandóságaidat. Becélél, Códik, ki akar reb Ancsel veje lenni? Códik, ne húzdj el, persze ketten nem lehettek, de van nekem egy árvalány neveltem, Szime, egy zsákocska aranyat adok vele is... reb Zacharia, a lakodalomra téged hivlak énekelni, megtöltöm a zsebedet tallérral... reb Mordchaj, két törát rendelék nálad finom pergamenen, előre kifizetem. Minden istennév előtt megfürdesz, hogy tiszta légy és hogy kellő áhitattal írhasd le... reb Niszán, nekem nem kell már a só-

üzlet, átadom neked... reb Sájé, reb Feivel, miért hallgattok valamennyien!...

Messziás: És ne őriztétek többé a sárga nyáját, az aranyat... az eleven birkák bégetése szebb. Vessétek el magatoktól a gettók örökét, a szerzés sóvár gyönyörét, az élő életet kell szaporítani, nem a halott érceket. A pénzgyűjtés visszája a teremtésnek. Száműzvétek szívetekből a pénz imádatát, én új erősségeket adok nektek, új szerelmeket. Vegyetek csákányt és bontsátok le az aranyrejtő falakat, ássátok fel a kerteket s a tallérokat dobjátok félre, mint a kavicsot. És dugjátok a helyére a gyümölcs, a virág és a vetemény magvait...

Reb Ancsel: Gyere Channele, gyere. Ez az ember ellenünk lázit. Vegyetek csákányt... El akarják venni tőlünk, amit én meg az apáim gyűjtöttünk. Azért hallgatnak úgy. Az irigység. Niszántól is elveszik, Feiveltől is, Szimchétől is, de hallgatnak, mert nekem több van. Gyere Channele, gyere. A tied minden. Neked gyűjtöttem... Gyere, gyermekem, te mindig szófogadó lányom voltál. Gyere innen.

Channele: Nem, én vele maradok.

Messziás: Milyen másképp élhettek akkor, ha megtisztultok...

Reb Ancsel: Hallgass a te mézes mérgeddel! Hallgass el! Elbolondítod a jámbor chászidokat, elragadod a gyerekeinket, a lányomat, az egyetlen lányomat... és mindez nem elég, a véremre szomjazol, az aranyaimra, a pénzemre... Hazudsz, hazudsz, ha a nép megváltójának mondod magad. Hazudsz, hazudsz! Lázadó vagy, mint Kórách, meg fog nyílni alattad a föld! Te a szenvedéseket hozod, a nyugtalanságot, a nyomort, a bűnt és minden erkölcstelenséget! Nem vagy te Messziás! Közönséges felforgató vagy! Bolsevikí vagy! Bolsevikí! Bolsevikí!

Reb Feivel: Reb Ancsel! Reb Ancsel! Az őrjárat!

Reb Niszán: Reb Ancsel!

Reb Ancsel: Hagyjatok engem... hagyjatok! Bolsevikí! Még véditek! (Az érkező őrjárat felé fordul, ordítva). Egy veszedelmes bolsevikí!...

Az őrjárat vezetője (odaszól): Mi az itt? Népgyűlés? Ki engedélyezte? Nem tudjátok, hogy tilalmas?... Statárium.

Reb Ancsel: Senki uram. Ez itt idecsődítette őket.

A vezető: Ó az a bolsevikí?

Reb Ancsel: Veszedelmes!

A tábor (morog).

A vezető (Messziáshoz megy, vállára teszi a kezét. Hátrafordul).

A társai?

Rabbi reb Nachmen: (Reb Ancselhez megy). Ő csakugyan egy bolsevikí.

Becálél: Igaza van Reb Ancsel, én már az imént gondoltam.

Reb Szimche: Ő változást hirdet, nem jó a változás.

Reb Zacharia }
Reb Mordcháj } szó nélkül reb Ancselhez csatlakoznak.

Aser (odasompolyog reb Ancselhez).

Reb Semájé: Te reb Sájé, gyerünk arra az oldalra.

A chászidok (mind reb Ancsel köré állnak, kivéve reb Niszánt és reb Feivel, akik még tétováznak).

A vezető (Reb Ancselhez fordul): Kik a társai?

Reb Ancsel: (Channelére néz). Én nem tudom. Egyedül jött. Úgy tudom, hogy nincsenek társai.

Channela (a vezetőhöz lép): Én.

A vezető: Te jössz vele.

Reb Ancsel: Channelé! Nem, vezető úr! (Odaugrik). Az én lányom ő! Az elméje tán meghibbant. Ő sohse volt bolsevik! Én vagyok Ancsel Kóhen, a sónagkereskedő. Ez a sarokház itt az enyém. Ő nem, ő nem! Velem jön haza!

A vezető: Hallgass zsidó, beismerte.

Batja (Csendesesen): Én is.

A vezető: (Előretuszkolja).

Áser (Batja felé ágaskodik, nyitogatja a száját, de a lármában nem hallani mit mond).

Mesulam: (Batja mellé áll).

Zriel (Nehéz, öreges léptekkel Mesulam mögé áll).

Gitele: Az én Messiásom! (Zriel mellé akar állani, de a katonák eltörlják).

Leizer

Tóbia

Eizikl

Jaske

Behajtott fővel sorakoznak reb Zriel mögé.

Reb Feivel: Ha ő volna a Messiás, most csodát tenne. Talán még sem ő az... (A chászidok felé huzódik).

Reb Niszán (Reb Feivelhez): Jó is lesz künmaradunk, legalább tehetünk értük valamit.

Az őrző: (Elindul a csoporttal).

Rabbi reb Nachmen (Reb Ancselhez): Megmentted a chászidokat, reb Ancsel!

Becálél (bólint, hogy úgy van).

Reb Ancsel (nagyon sápadt, rabbi reb Nachmenre, majd Becálélra néz): Megmentettem őket. A vagyonomat is megmentettem. (Felfordítja a tenyerét, mintha mondaná: kinek!)

Rabbi reb Nachmen (megérti a mozdulatot): Az új beszámídrásnak és a tórának.

Reb Ancsel: (Komoran, sápadtan végignéz a chászidokon).

(Függöny)

A TORONYÓR

— Regény —

Írta: DÉRY TIBOR

(2)

Apró légyek fekete raja karikázott a víz felett, mintha füstölögne a folyó s a szélborzolta enyhe hullámok közül, mint óriási triton röhögő feje fehérlett ki Dániel összekócolt, ezüsthajja, nedves koponyája. Farkas lihegve, előrenyult barna fejjel kapálódzott mögötte a vízben.

Nemsokára kilubickoltak s végigheveredtek a fehér kavicsu, napsütötte parton. Dániel elégedetten paskolta erős, kövér testét, a víz szikrázó csöppekben röppent szét a levegőbe.

Később felült, belelógatva lábát a vízbe s elgondolkodva nézte alatta fehérülő, ringó tükörképét. Farkas kilógó nyelvvel feküdt mellette, s mozdulatlanul, csak szemmel követve, figyelte a zümmögve röpködő szunyogokat.

A sötétfényű öböl, „az Isten tükre“ — legendából szállt rá ez a név — ezáltal megnyugodott s a víz mozdulatlanul csillámló acélja keményen feszült szét a partok között. — Szűz Mária képe jelent meg benne egyszer, évszázadok előtt — beszéltek az emberek — megjelent az öböl tükreben s az ellenségtől körülvevő vár tornyában az imádkozó szent király meglátta a jelenést, amint karjával mereven észak felé mutatott. Térdre vetette magát végtelen halától felbuzgó szívvel s másnap diadalmasan verte vissza az ellenségnek északról bekövetkező rettenetes erejű támadását. Az öbölben pedig egész nap forrott, zugott a víz, sístergő, sárgás fehér gőzöket lövelve az ég felé.

„Nagy csodák ideje!“ mormolta Dániel s elgondolva nézve Isten tükreben emberi teste erős barna-piros képét.

„Nagy csodákat lát az ember!“ mondta lassu hangon „mert az ember lelkeben él a csoda... Az okatlan állat nem látja a csodát, mert gyenge hozzá, nincs elég ereje... de az ember...!“

„Ambátor kitudja!“ mondta rögtön utána felhevülve s kérdően nézett a kutyára. „Ki tudja, micsoda csendes csodákról tudsz te, miket én meg se látok... ki tudja, micsoda titkok élnek benned, mikről én nem tudok... Farkas!“ kiáltotta „nézz bele az Isten tükrebe!“

Izgatottan felugrott, szorosan a meredek parthoz vezette a kutyát s lefelé mutatott a vízben barnálló tiszta tükörképre. De a kutya nem értette. Üres, fénytelen nézéssel bámult lefelé, mintha semmit se látna s fejét mindegyre visszahúzogatva, kérdően nézegetett a csendesen fi-gyelő Dánielre.

„Oda nézz... a képedre nézz!“ ismételte Dániel s letérdelt a kutya mellé. A víz fölé hajolva karjával mutatta az irányt. „Ott lenn... Isten tükreben ismerd fel magad... ismerd fel a csodát...!“

Sokáig feküdtek egymás mellett, Farkas szomorúan nyalogatta

gazdája kezét. Aztán csendesen elindultak, Dániel szótlanul ballagott a kutya mögött.

— Nem lehet — ismételte egyre gondolatban — nem lehet, hogy az állat ne lássa a csodát. Isten tükrébe ne lássa a képét... s én látom a magamét... tehát van különbség közöttünk? S a szemben van-e vagy a lélekben...? de nem látja, mert gyenge agyában a fény... tán érzi akkor?... a szívében?... mint én a multkor, mikor a felhő árnya eltotta a tüzet.

Felértek a toronyhoz. Dániel a fal mögötti virágos rét felé indult, hol kecskéje legelt. Mikor ez meglátta, felemelte fejét s szegletes mozdulatokkal, ugrándozva szaladt feléje. Dániel megfogta a szakállát és húzta. A kecske mekegve döfközte szarvaival.

Igy játszottak egy darabig. Farkas ezalatt nagyot ásítva lefeküdt a meleg fűbe, s apró húnyczó szemmel nemsokára elaludt. Dániel hirtelen megszomjazott. Hanyat vetette magát s maga fölé húzva a kecskét, telt, nehéz tögyét egy marék fűvel le törülte s szájába vette. A tej forró, édes ságárban fröccsent torbába, lehúnyta szemét s hol behorpadó, hol kipuffadó rózsás kövér arccal, mint boldog csecsemő, mohón, elégedetten szopogatta a fehér életet. Keze mind lassabban járt fel-alá a fehérő csecseken, barna hasa emelkedve fénylett ki a felcsúszott ing alól s lába ujjait játékosan mozgatva ide-oda a csiklándó fű között, nemsokára észrevétlenül kicsúszott szájából a tögy, feje hátrahanyatlott s mély sohajjal, öntudatlan mozdulattal tölve el magától a türelmesen áldogáló szelid állatot, lassan elszenderedett. Izzadó orra felett dongva röpültek el a méhek, egy szita-kötő ereszkedett le zizzenő remegéssel ingere s mint lengő, meleg szellő, szállt fel szájából a kéklő csend felé erős lélegzete. Nehány lépésnyire egy galagonya árnyában mozdulatlanul aludt a kutya, a csendesen legelésző kecske horzsolva harapdálta a fűvet s a nap tűzáradata, mint zengő zúhatag borult az illatos álmóban forrongó, tarka rétre.

Késő délután volt már, mikor felébredtek. Dániel lassan, fejcsoválva feltápáskodott. Farkas lustán nyújtózkodva somfordált melléje. Az öreg ember fejében még zúgott a napfény és az álom, húnyczó szemmel, kipirosodva nézegetett maga körül, azután hirtelen elhatározással elindult. Kisímitotta homlokából kócos, fehér haját s ajkát egymásra szorítva, lassan eltökélten mondta: „nem halasztjuk már tovább, Farkas...! ma megtartjuk az áldomást!”

„Nem szabad bosszantani a Tavaszt!” Mormolta, mikor elhaladt a torony mellett s hosszan felbámúlt a tetején kéklő, halvány virágkoszorura.

A fensík szélén hirtelen megállt. Fűrészelve, összeszorított szemmel nézett a messzi alant elterülő vidékre s elbáméskozva dörmögte: „már megint mozog ott az erdő... mi történik ott lenn?” s hosszan elgondolkodott. Valami furcsa, megmagyarázhatatlan nyugtalanság töltötte el lényét, nem tudta miért s hogy mi nyugtalanítja tulajdonképpen, hisz mit törődött ő avval, ami ott lent történt! Hallotta ugyan egyszer-másszor — kirándulók beszéltek, — hogy háború van oda-

lent s hogy már évek óta tart, de nem érdekelte, alig is kérdezősködött. S a világ változásából csak annyit vett észre, hogy egyre ritkábban jöttek a túristák a toronyhoz s hogy néhányan, akik ezelőtt gyakrabban jártak itt — már ismerte arcukat — lassanként teljesen elmaradoztak. De ezt sem bánta, sőt!... tán örült is neki! Mert ez az utolsó kapcsolata a világgal is csak fájdalmas emlékeket ébresztett benne, emléket, miknek semmi keresni valójuk már az ő világában, e hazajáró vad kísérteteknek! Mert az, hogy visszavágyódott volna, az nem igen történt meg... Uristen hát miért is!... legfőljebb télen tán, egyszer-kétszer jutott ilyesfajta eszébe, mikor szobájába beszurolva bámult kifelé, a viharverte, havas ösvényekre a zúzmarás ablakon át. De olyankor ökölrel csapott a homlokára.

Most is indulatosan elfordult s szaladva indult meg kunyhója felé, hosszú haja fehéren lobogott mögötte. Farkas ugatva ugrándozott lába előtt.

Betolta a szárazon csikorgó ajtót s a rendetlen kis szobában mindenfajta lím-lom közül kikereste vasalt végű, kampós meggyfotját. Aztán lassan elindult a torony felé.

Tizenhét év óta, első év óta, hogy idevetődött ez volt egyetlen, évről-évre visszatérő szenvedélye: a tavaszi áldomás. Először véletlenül szánta rá magát, később már szokássá merevedett meg benne, valami furcsa vallássá, melyben tudj' Isten milyen fantasztikus gondolatnak áldozott élete heroikus kockáztatásával — mert életveszélyes volt ez a tavaszi tor. Ezzel ünnepelte tán az év elmulását vagy új tavasz jöttét, vagy talán visszapillantás volt ez a nap elmult, régi életébe, megújuló s évről-évre magasodó válaszfal, melynek szédülő tetejéről bölcs penitenciával nézett vissza a régmúlt világra — vagy csak hirtelen fellobanása volt tán kielégületlen életerejének, tétlenül bölcselkedő lényének „tettek“ után való sóvárgása, mely a szomjasan felpezsdülő tavaszokon, a halállal is farkasszemet nézve diadalmas gesztusban tört ki belőle, bizonyosságot téve öreg élete hasznavehetőségéről s érett erejéről. És próbálkozás is lehetett, hogy hasznavehető-e, erős-e, érdemes-e valóban ez az öreg s fehérhaju élet!

Salamon tornya tetején kékszirmu virágok nőttek, ezekből kellett minden új tavasz kezdetekor leveles koszorút fűznie feje körül, elpihenve az éji torony szédítő tetején, s holdsugár harmatában ázva egy kupa borral köszöntenie hajnalhasadáskor a diadalmasan felzúgó napot. — De a torony tetejére feljutni s még inkább: leszállni róla ismét — életveszélyes feladat volt, mibe akkor kezdetben, fiatal erővel fogott bele, de most — egyre öregedvén — egyre bizonytalanabbúl, egyre fáradtabb kedvvel látott el. Múlt évben már csak nagy kinnal, gyakran elszédülve jutott a tetejére s reggelre véresre horzsoltt arccal szállt le a földre. Utána napokig szótlanul, komoran feküdt a kunyhóban, a Farkas vigasztalanul, mit sem értve gubbaszkodott lábainál.

Az idén már jó néhány hete halasztotta az áldomás napját, a tavasz rég túl volt már delelőjén s Dániel még egyre várt. De ma délutáni napsütötte álma megérlelte benne végre végső elhatározását,

kikereste kampós, erős botját s ajkát egymásra szorítva, erős léptekkel nekiindult a toronynak.

Az éles napfényhez szokott szeme eleinte mitsém látott a torony nyirkos homályfedte titkaiból. De már ismerte az utat s csak tapogatóznia kellett, hogy bele ne botoljék a szana-széjjel heverő mohalepte, hatalmas sziklákba s az elrepedt, öles oszlopokba. Botját előrenyújtva, lassan haladt előre, óvatosan elkerülve a mindenünnen szélesen tátongó gödröket. Sötét volt, a levegő nedves és hideg, mint egy évszázados kriptában. A nyitott ajtón át egy darabig még behallatszott a napfény és a méhek egyre halkuló vidám zümmögése, azután ez is elhalt s a tökéletes csöndben csak a torony hideg verejtékének kinnaul teli, lassu csörgedezését lehetett hallani a hatalmas sziklafalak sötétben szenvedő homlokáról. Felülről fáradtan, barna homályba olvadva szállt le a messi világ fénye.

Szeme most már jobban hozzászokott a sötéthez. Nemsokára elért a pincebejárathoz s botjára támaszkodva lassan leindult a magas lépcsőkön. A harmadik fokon megállt, lehajolt s a kő repedéséből egy borral teli, vékonynyaku üveget húzott elő. Megrázta, inge ujjával letörtülte a vastag rétegben rajtatapadó port, aztán zsebébe dugta. — A repedésben még három tavaszra való üveg állt egymás mellé sorakoztatva, sötétzöld csillámlással.

Megfordult s visszaindult. Hirtelen megrezzent: egy patkány futott át lomhán, hideg karmolással meztelen lábán. Gyorsan felugrott a legfelsőbb lépcsőfokra, majd elvágódva ijedtsége hirtelen mozdulattól. Hűvös, nyirkos szél húzott el sivitva feje fölött s a torony hatalmas tölcseré halkán feljajdult. Dániel fülére tapasztotta kezét.

A falak mentén hirtelen ijedt, alattomos élet kezdődött. Láthatatlan testek csusztek, sebesen surlódva a kövekhez, itt-ott megzörrent valami s felhallatszott az egerek vékony füttyülése. Közvetlenül Dániel szeme előtt, hideg léghuzatot támasztva, egy surranó fekete test rebent el, sebesen tovavágódva a sötétség vad odujába. A homály titokzatosan remegett s a könnyező, hideg falak feketén dültek befelé a napmeleg s az élet kívülről jövő heves támadása elől. Fent, mérhetetlen magasságban apró kék foltban tündökölt a messi ég s csak egy, a fal legfelső peremén mozdulatlanul ülő holló fekete árnya vált ki mint furcsa rajz a drága ragyogásból.

A torony északi oldalán meredek, keskeny csigalépcső kanvarodott felfelé a fal mentén. A föld színétől körülbelül két méternyi magasságban kezdődött, üresen belelógva a levegőbe; alsó része évekkel ezelőtt leszakadt s szikladarabjai összetörve heverték szerte-széjjel a torony fekete gránitpadlójátán.

Hogy elérhesse legalsó fokát, a fal réseibe kapaszkodva kellett felfelé másznia, majd hirtelen ugrással, félig hátrafordulva, rávetette magát a lépcsőre. Megtántorodott s szédülve kapaszkodott bele a falba.

Néhány pillanat múlva elindult. A keskeny, meredeken felfelé kanyarodó lépcsőnek nem volt korlátja, lassan, pontosan, a lépcső közepén járva kellett felfelé haladnia, hogy el ne szédüljön a közvetlenül kétoldalt tátongó fekete mélységtől. A fokok egyenlőtlen

magasak voltak s kötőmbjeik itt-ott megrepedeztek, vigyázva próbálgatta ki botjával szilárdságukat, mielőtt előrelépett s ha az itt-ott elváló törmelék zörrenve, tompa zuhanással hullott le a mélységbe, önkénytelenül megállt s visszafojtotta lélegzetét. Az egymást gyorsan követő fordulónál zölden csillámlott szemébe a sziklafal mohos meredeke, melyen hangtalanul szivárgott le a torony nyirkos verejtéke. A fal itt már teljesen síma volt és nedvesen csuszós, úgy hogy nem lehetett megkapaszkodnia benne. Alulról egyre halkabban hallatszott fel a patkányok nyugtalan tánca s a falak alján felgyülemlt víz elhaló csobogása.

Alig tette még meg az út negyedrésztét s máris ijedten állapította, hogy végsőkéig feszült izmai elfáradnak s hogy kezében a bot remegve csörren a lépcső kövéhez. Lába alatt bizonytalanul mozdult meg a homályos sűrű kő, azonnal le kellett térdepelnie s karjával kitérdalt átölelve a lépcsőt, homlokát lefektette a hideg sziklára. Így pihent egy darabig, agyát marokra fogta görcsösen erőlködő, remegő akarata.

Mikor újra elindult, vállára akasztotta botját s térdeire ereszkedve, négykézláb folytatta útját, feszülten meghajlított ujjakkal kapaszkodva bele a síkamlós sziklákat keresztül-kasul szelő vékony, vastag repedésekbe. Tekintetével mereven követte kezének lassu, elülhaladó mozdulatait s nemsokára úgy tetszett neki, mintha karjai, testétől különválva, mint bizonytalan, fehérő kigyók vonaglanának szeme előtt, egyre menekülve előle, egyre följebb-följebb hatolva az ismeretlenül barnálló vaksi homályba. Tántorgó gondolatai mereven követték képzelete játékát.

De alig tett még három-négy fordulót, a kigyók eltűntek szeme elől s a kő ismét megmozdult alatta. Összeszorította ajkát s átölelte a hidegen meredező sziklát. Tudta, hogy ha csak egy szemrebbéni nyíre is elfordítja fejét, tekintete beleesik az alatta zúgó, feneketlen mélységbe s ő már a következő pillanatban elszedülve, fejjel előre zuhan lefelé, az éhes örvénybe. Egy denevér suhant el fölötte, szárnyával érintve meghajolt, meztelen nyakát, teste ijedten, erősen összerándult. A következő pillanatban tompán hangzott fel alulról a lezuhanó törmelék szakadozó felcsattanása.

Alig indult meg újra, inogni kezdett szeme előtt a sziklafal. Kétségbeesetten harapott szájába s fejét újra lefektette a hideg sziklára. Ívben meggörbült háta erősen remegett.

„Nem megyek vissza!“ kiáltotta hangosan s a hang dörögve, megszázszorosodva szállt fel a némán örvénylő tölcserben. Ijedt, gyors rebbenések hallatszottak feje felett.

„Nem megyek vissza!“ ismételte halkabban s felsebzett ajkáról melegen folyt le a vér. A visszhang egyre keringett még a falak mentén.

— Ha nem bírom, hát amúgy sem érdemes már az élet — sutogta. — Ha annyira megvénültem, jobb meghalni... s jobb így egyszerűen, mint lassu halállal kinlódni...

— De nem... nem szabad!... meg kell még egyszer látnom a csillagokat s a hideg eget.

(Folytatjuk.)

EINSTEIN ÉS A POLITIKA

Salten Félix osztrák író vezércikket írt a Bécsben időző Einsteinról a „Neue Freue Pressé“-ben. Szóval e lapnak azon a hasábjain, amelyeken máskor gazdag emberek megadóztatásáról, mint az isteni világrend aláadásáról szoktak megemlékezni. Vezércikk Einsteinról. Ez gyanus. Szinte biztosra lehet venni, hogy ha ez a lap Einsteinról vezércikkben emlékezik meg, ezt azért teszi, hogy Einsteinat magasztalva egyet rugjon a lapnak nem rokonszenves politikán és a politikuson. Így is van. A vezércikk írója azt mondja, hogy szörnyen beleunt abba az emberfajtába, amelyik folytonosan egy új, jobb korszakról kotyog s hogy megutálta az „eszme“ nevében elkövetett erőszakos kontárkodásokat. Az „eszme“ szót idézőjelek közé rakja, amivel azt akarja kifejezni, hogy szép kis eszmék azok, amiket ezek az új időkről kotyogó emberek hirdetnek. A fáradtság és az utálat, különösen most tört ki belőle, — mondja a vezércikk író — amikor pillantását egy olyan emberre vetheti, akinek alkotása valóban egy új korszak kezdetét jelenti. Eljött végre egy ember, — mondja Salten — aki a világot a legjobb és legfinomabb elmék által hirdetett barbárság csábító ösvényeiből visszarántva, ismét a kultúra útjára kényszeríti. Eljött az az ember, akinek példája megint arra emlékeztet, hogy egy Kopernikus, egy Galilei végtelenül többet tettek az egyes ember és a tömegek felszabadítása érdekében, mint a frázisokat csépelő pártvezérek együttvéve.

Saltennek igaza van. Einstein korunk egyik legnagyobb embere. Olyan nagy, hogy nagyságát a kor gyarló fiait még le se tudják mérni. Einstein neve örökké ott fog csillogni Kopernikus, Galilei és annak a Newtonnak a neve mellett, akinek szülőházán márványtábla hirdeti:

Nocture and nature's law léy hid in night.
God said: let Newton be — and all was li ht

Einstein nagyságának a filiszterek hajbókolása nem árthat. Einstein akkor is nagy Einstein marad, ha egy kis ember ágaskodik előtte, hogy megveregesse a vállát.

+ + +

Saltennek igaza van. Egy Kopernikus, egy Galilei többet ér, mint a frázisokat csépelő pártvezérek — gróf Czernint, a „Neue Freie Presse“ pártvezérét is beleértve — együttvéve. Még a frázisokat csépelő vezércikkírókat is beledobhatjuk a pártvezérek mellé a mérlegnek ebbe a serpenyőjébe. Még abban is hajlandó vagyok Saltennek igazat adni, hogy egy Kopernikus és egy Galilei többet tettek a tömegek felszabadítása érdekében, mint a frázisokat csépelő pártvezérek együttvéve. Hajlandó vagyok csatlakozni Saltennek e véleményéhez, bár a Kopernikus és Galilei tömegeket felszabadító munkásságára való utalás gondolatméllye olyan nagy, hogy abba letekintve az a gyarló emberi szem előtt tántogó ürességnek látszik. A vezércikknek a betűfetesizmus vakságára számító sza-

vakkkal való játékát mint eszközt, a nagy cél: a frázisokat csépelő pártvezérek lekicsinyítése érdekében nem lehet rossz néven venni. Ha boldogabb idők után vágyódó, milliók sóvárgásának hangot adó embereket és azok világfelfogását Salten átálja, ehhez az egyéniség szabad szárnyalásának szentsége nevében joga van. Az undorodás szabadságától sem foszthatja meg őt senki. Neki jogában áll a „laudator acti temporis“ tőgájában a forumra kiállni és hirdetni, hogy a létező világok legjobbika az a világ, amelyben a gravitáció törvénye vezérgazgatók és vezérkari tisztek cselekvéseiben jut kifejezésre. Neki jogában áll felmászni a Monte Blancot magasságban sokszorosan meghaladó nagy európai sírhalomra, ahova nem hallatszik fel a tüdővészések európai légiójának zihálása és ahonnan nem látni le, a völgyben éhezve fetrengők millióira. Felállhat a nagy sírdomb csúcsára, belekiálthatja a világűrbe: „Fáradt vagyok“. Jogában áll pártokat világfelfogásokkal, politikai fergeket — eszmék apostolaival és mártírjaival azonosítani, de bocsássunk meg neki — mert fáradt és talán nem tudja, hogy mit cselekszik.

+ + +

1914 októberében egy sereg német író, tudós, költő és művész proklamációt intézett az egész úgynevezett kultúrvilághoz s ebben a következő téziseket állította fel: 1. Nem igaz az, hogy Németország okozta a háborút. 2. Nem igaz az, hogy Németország bűnös módon sértette meg Belgium függetlenségét. 3. Nem igaz az, hogy német katonák, akár csak egy belgának az életéhez vagy vagyonához nyultak, anélkül, hogy erre jogos védelem szükségessége kényszerítette volna őket. 4. Nem igaz az, hogy a német hadviselés a nemzetközi jog szabályait semmibe se veszi. 5. Nem igaz az, hogy az úgynevezett német militarizmus elleni küzdelem nem egyuttal harc a német kultúra ellen is. „Higyjétek nekünk! — ezek voltak a proklamáció utolsó szavai. — Higyjétek el nekünk, hogy mi ezt a harcot végig fogjuk küzdeni, mint egy kultúrnép, mely előtt egy Göethe, egy Beethoven és egy Kant emléke éppen olyan szent, mint a hazai tűzhely és a hazai rögök!“

Ezt a harcias fogadkozást, valamennyi és természettudományosnak épen-séggel nem nevezhető és nem empirikus módszerekből fakadt megállapításaival együtt olyan emberek is aláírták, akiket Németország legjobb fiaihoz szokás számítani. Nemcsak olyan művészeket, mint Klinger és Stuck, olyan költőket, mint Dehmel és Gerhart Hauptmann, olyan filozófusokat, mint Wundt és Windelband, hanem a természettudomány büszkeségeinek: Haeckelnek, Ostwaldnak és Röntgennek a neveit is ott találjuk az aláírók sorában. Szüretje volt akkor a legjobb lelkeket is megmérgező háborus metyelynek. *De ebből az előkelő társaságból két nagy ember mégis hiányzott. Az egyik Nicolai volt, a másik Einstein. Ők is kidolgoztak egy felhívást, de azok, akiket felkértek a felhívás aláírására, mindenféle ürügy alatt kibújtak a dolog alól. Nem akarták az akkori német istenek haragját magukra vonni. Ez a felhívás nem a jusqu'au bout harcot hirdette, hanem a békét és az európai népek testvéri ölekezését.*

„Az őrjöngő harcnak — mondja a felhívás — valószínűleg csak legyőzöttéi lesznek. Épen ezért parancsoló szükségesség az, hogy valamennyi ország összes művelt férfiai egész befolyásukat latba vessék, hogy — bárminő legyen is a háborúnak ma még egészen bizonytalan vége — a béke ne váljék újabb háborúk forrásává. De nem csak erre kell törekedni. Meg vagyunk győződve arról, hogy itt az ideje annak, hogy Európának egységként kell fellépnie, terüle-

tének és kultúrájának védelmére. Azt hisszük, hogy ez az akarat ott él sokaknak lelke mélyén. Mi arra törekszünk, hogy ez az akarat hatalommá váljék. Ehhez először is az szükséges, hogy összeálljanak mindazok, kik az európai kultúrát szívükben hordják, azok tehát, akiket Göethe, előre megérző sejtélemmel, „jó europäer“-eknek nevezett. Mert nem szabad feladni azt a reményt, hogy összecsendülő szavukat — a fegyverek zajában is meg fogják hallani. De előbb szükséges az, hogy az europäerek összejöjjenek és ha — amint reméljük — elegendő europäer fog akadni Európában, akiknek Európa nem csak földrajzi fogalom, hanem egyuttal fontos szívbeli ügyük is, akkor kísérletet fognak tenni egy ilyen europäer-szövetség összehívására. Azután ez beszéljen és döntsön!“

Einstein nem volt olyan büszke, mint Salten. Einstein a kozmikus régiókból, melyeknek titkait kutatta, leszállt a földre. Ő, aki a csillagok járásának a titkait kutatta, nem röstelt leszállni az akkori napi politikának rettenetes szemétdombjára. És ott a szemétdombon is szép álmot álmodott: az európai népek testvéri ölekezéséről és egy boldogabb új korszak eljövételéről, amely nem ismeri a háborukat. Salten úr Ön talán azt hiszi, hogy ez nem politika? Vagy talán ez is olyan „eszme“ idézőjelek között? Vagy ha az Einstein álmát magasztos ideálnak tekinti, miért volna kevésbé magasztos ideál egy Marxnak és egy Jaurèsnek az álma, vagy miért volna megvetendő és utálatra méltó azoknak a keserves munkája, akik egy nagy politikai pártba összeállva és évszázados szervezettségben gránitszikkává keményedett emberi önzéssel szembeszállva, földi valóságot akarnak teremteni az ideáljaikból? A szemétdombot eltakarítani nehéz munka, Salten úr még a nézésébe is belefáradt. Az esztétika illatához szokott szaglőérzékét bántják a régi világ szemétdombjának eltakarítása közben felszálló illatok és a munka verejtékének a szaga. Elhiszük neki. Vagy azt hiszi talán, hogy az új világ a régi érdekekkel való összeütközés larmája és emberek munkája, tévedései és verejtéke nélkül fog megszületni? Azt hiszi, hogy vezércikkhymnuszokkal új világot tehet teremteni? Azt hiszi, hogy pártok és pártvezérek keserves napi munkája nélkül meg lehet dönteni a régi világot? Ha Ön a pártvezéreket utálja — sejtjük, hogy nem Czernint gondolja, hanem másokat, — ezzel még nem oldotta meg korunk nagy problémáit. Avval sem, ha Einsteint évig magasztalja. Nem hinném, hogy Einsteinnak öröme telnék az ilyen hymnuszokban. Mert Einstein nem volna az a mi, ha nem tudná, hogy a Merkur égi pályája titkainak feltárása nem elegendő az európai kontinens összeforradásának útjába álló erők leküzdésére. Ehhez politikai pártok és pártvezérek kellene. És célok — a szociológiai fejlődés útirányában. Célok, még ha elérhetetlennek is látszanak. És álmok, még ha a tehetetlenség szkepszise tagadja is megvalósulásuk lehetőségét. Max Weber, korunk egyik legnagyobb szociológusa, akit talán Salten sem fog frázisokat csépelő pártvezérnek tekinteni, mondja „Politik als Beruf“ című munkájában, hogy még a vezetésre nem hivatott politikai közkatonáknak is kemény legényeknek kell lenniök: — „sie müssen sich wappnen mit jener Festigkeit des Herzens, die auch dem Scheitern aller Hoffnungen gewachsen ist, sonst werden sie nicht imstande sein, auch nur durchzusetzen, was heute möglich ist.“ Az ilyen embereket nem fogja elriasztani az, ha a szűkhorizontu filiszterek akár az ő, akár vezérek munkáját undorító kontárkodásnak is mondják. Ezeknek a kontároknak a munkája nélkül a legszebb novellák írói sem tudnának waggon restaurantok kényelmében ringatózva menekülni az utált kontárok elől svájci hotelparadicsomok menedékébe.

Einsteinnak volt egy kozmikus problémákkal foglalkozó nagyszerű elődje: Laplace, aki könyvet írt az égboltozat mechanikájáról. Mikor Napoleon azt kérdezte tőle, miért nem említi meg könyvében egyetlen egyszer sem az istent, azt felelte: „Nekem nincs szükségem erre a hypothézisre.“ Az új világ útjait egyengető, a tudományt fanatikusan tisztelő politikusok, akiknek hő vágya az, hogy a tudomány közkinccs legyen, nem pedig egy kiváltságos osztály privilégiuma, kalapot emelnek Einstein nagysága előtt és aláírják Einsteinre is vonatkoztatva azt, ami Napoleon szobrán áll sibi congratulentur mortales tale tatumque extitisse humani generis decus. De azt kell mondaniok, hogy sajnos nem tudják a relativitás teóriájával a kor nagy problémáit megoldani, mert nem a Merkur mennyei pályáján, hanem földi úton kell a megoldásért küzdeniök. Azt hiszem Einstein is igazat fog nekik adni. És nem fog örülni olyan hymnusoknak, amelyeket boldogtalan embereket rugdosó boldog emberek zengnek az ő nagyságáról.

RÉDEI JÓZSEF

NYUGATI SZEMLE

FILOZÓFIA MINT MŰVÉSZET* címmel jelent meg Keyserling német írótól egy könyv, melyben a szerző több kisebb tanulmányt gyűjtött össze. Vannak könyvek, amelyeknek címe már sok mindent mond: már maga is megállapítja a helyet, ahova a könyv az emberi szellem fejlődésében tartozik. Mint ahogy Descartes vagy Kant bármelyik műve már címevel elárulja, hogy az emberi ész, a tiszta racionalisztikus gondolat filozófiáját keresik és adják, addig ennek a könyvnek címe már előre hirdeti, hogy szerzője azok közé tartozik, akik számára a racionalisztikus gondolkodás kora lezárult, akik új úton keresik az emberi szellem lényegének titkait és megértését. „Cogito ergo sum“ kiáltotta egykor oda Descartes a világnak, s e mondás évszázadokon át jelszava maradt annak a filozófiának, amely hátat fordított a középkor miszticizmusának, annak mi észszel, tiszta gondolkodással meg

nem fogható, s egyedül a gondolkodásra, az észre támaszkodva akarta megfogni a lét titkait. Együtt haladt ebben az újkor újjászülető, modern természettudományával, s ezek óriási sikerétől elkápráztatva a múlt század második felében azt hitte, hogy eljutott oda, hol mindenre feleletet adhat. Keyserling filozófiája szintén s meggyőződéssel küzd a „műveltek“ azon rögeszméje ellen, hogy a tudományos „megértés“ a lét összes titkainak megoldását adhatja. Ezek őszinte hívással az életet magát is megoldottnak, megmagyarázottnak tartották — gondoljunk csak a materializmus virágzása korára — a legnagyobb titkok szépségét a mindennapiaság és közérthetőség sarába tiporták és önmagukat lényük legmélyéig ismerteknek vélték. És hiába: az Élet a maga levésével és elmúlásával minden fiziológiai és pszichológiai magyarázások és értelmezések dacára, ma sem kevésbé titokzatos, ma sem érthetőbb, mint volt a kezdetek kezdetén. Az életnek a tudomány által megfogható részén túl ma

* Philosophie als Kunst, von Graf Hermann Keyserling. Verlag Otto Reichl. Darmstadt.

is ott van valami racionalisztikusan meg nem fogható; „valami teremtő, egyénen és tapasztalaton túli“, ahogy Keyserling nevezi. S mi lehet az, ami az élet ez irracionális részét is megtudja fogni, ami az életet mint egészet tudja adni? Erre nyilván nem nehéz felelni, ez csak a művészet lehet. A filozófiának, mely a megismerés, a megértés útját keresi, ha több akar lenni tiszta racionalizmussal, ha teljes, mély megértést akar adni, nem szabad tisztán tudományos eszközökkel dolgoznia, hanem egyúttal művészetnek is kell lenni. Mert, amit az emberből ki kell vetítenie, az mindenkoron csak az az Egy és Kimondhatatlan, a „Ding an sich“ saját, legmélyebb Lénye, a gondolkodó szubjektum, amely több az érzékek által megfogható világnál. A mindenség nem az, amit mi látunk. Ezért a filozófus művészete nem akarhat mást, mint eleven kötelék létesítését a mindenség és az emberi szellem között. A filozófia minden és egyetlen értéke, hogy félremagyarázhatatlanul megállapítja azt, amit talán valamennyien sejtének.

Mind azt tisztázni magunk előtt, mi azelőtt homályos volt: megismerés. De hogy a filozófia ezt az igazi mindent összefogó, s mindenben összefüggő megismerést adhassa, ahhoz kell, hogy szemlélődő legyen, mint a képzőművészség, megérző, mint a vallásos ember, s kauzális, mint a tudós. Keyserlingben meg vannak ezek az értékek, melyeket filozófiája az értékes filozófustól kíván. Ő benne is összecsendül egy egész világ harmóniája, s ezt az összhangzást vetíti ki magából gondolkodásában egész sajátos stílust adva annak. Filo-

zofája egyforma probléma megoldása egészen egyéni kifejezéssel. Ez már művészet! Szimbolikusan a belső harmonia egészét fejezi ki. De a bölcselelő nem veszíti el magát az egészben, mindig megfontolt rendezője és összefogója marad az élménynek s tudásnak. Ő csak kivetít, s az értékeket mérlegeli.

Igy fogva fel a filozófiát, problémája ugyanaz, ami a művészé: a holt anyagot a forma által életre kelteni. „Ezért a filozófia problémája a forma problémája, csak úgy mint minden művészeté. A világnézet értékének kérdése pedig stíluskérdés.“ Keyserling a gondolkodás stílusát érti ezalatt, azt, amely a problémák formai törvényét adja, amely olyan egészben adja az életet, úgy csoportosítva s úgy kifejezve, hogy az ismeretlen, megfoghatatlan megismerhetővé legyen. A filozófus célja tehát szintén a lehető legnagyobb esztétikai tökéletesség.

Ez a tartalmi lényege ennek a könyvnek. Híven tükrözi Keyserling egész életművét, tevékenysége alapmotívumát, amely világosan felismerhető irracionális és történelemfilozófiai irányáról. Keyserlingnek az élet és szemlélődés több a tudománynál. A teremtésben az egyénen és tapasztalatokon túli lényekben akarja az emberiséget és mindent egy organikus egészévé egyesíteni. Problémái: a filozófia mint művészet, időbeli, időtlen és örök szellemek, fejlődési akadályok, egyéniség és korszellem, idealizmus és nemzeti nevelés, germán és román kultúra, jelentős kultúrformák számának korlátozott volta, a sors a történelem szempontjából, jelenségek világa s a szellem tartalma s más hasonlóak. Sok külön-

böző probléma, de az egységes meg-látás egy egységes világnézetben világítja meg őket. S ez az egysé-gesség nemcsak a fent elmondott világnézeti felfogásban nyilvánul, hanem, az útban is, amelyen hozzá eljut. Abban az útban, amely útja szellemi kultúránknak általában is s amely a mítosztól a természeti törvényhez, a képtől a fogalom-hoz, a vallástól a tudományhoz vezetett, de amely már megindult, hogy megtegye ugyanezt vissza-felé is; természetesen az útközben szerzett megismerésekkel gazda-godva s mélyülve.

Egy mélyen hívő ember könyve ez. Valakié, aki érzi, hogy csak az elérhetetlen ideál lehet tartós és je-lentős. Aki „vallásos élményről“ és a „megmagyarázhatatlanról“ mond költői dolgokat. Ilyen ki-fejezések fordulnak elő: újra szü-letni..., megszabadulni a mulan-dóságtól... Mindenütt visszatér: hit, a szellemi erők egyesítése egy kitűzött célra..., felfelé tekintés fe-mel..., a hit önálló teremtőerő, melymintilyen önmagát igazolja... a hit korlátlan és megakaszthatat-lan idealizálás...

A mai embernek hiányzik a hite, — mondja a szerző — vagy gyenge és hervadt. Ma hiányzik a lendü-let; az ideál, ami magával ragad, valami nagynak akaratlanul pél-dát adó léte, a vízió, az extázis. Nem a teória s konstrukció, nem a politika, vagy anyagi hatalom az, mely „megváltást“ hoz, hanem csak a belső tökéletesség, amely persze csak akkor lehetséges, ha egyszer tudni fogjuk, merre aka-runk, merre kell mennünk. „De nagyon ránk férne egy mester, egy valaki, aki ott áll, ahová én tö-rekszem“. Mi túlfáradtan való-sítjuk megigazi lényegünket s ezért

nem bízunk abban, miben legjob-ban bízunk kellene, lelkünkben eléggé. Lényegbeliebbekké kellene lennünk, ahogy már a régi misz-tikusok mondták, akkor sikerülne a tökéletességhez közelebb jutnunk, ahhoz, amelyet ma csak távoli pél-dákban rejtve csodálunk, mint amelyben az ember legmélyebb lé-nye megnyilatkozik.

Keyserling ebben s más köny-veiben is az odavezető útát keresi.

KORUNK MŰVESZI KÉR-DESEIről jelent meg Wil-helm Worringernek egy brosurája.* A tulajdonképeni téma címe le-hetne: Az expresszionizmus kri-zise. Worringer nemcsak az ex-presszionizmus ügyét, hanem ál-talánosságban a ma művészetének kérdését növekvő szkepszissel fi-gyeli. A ma művészete ugyanis a ma szellemi életének majdnem kizárólagos hordozójává küzdötte föl magát. Nem az irányt kifogá-solja Worringer, nem a stílus, a mondanivaló az, amivel nem ért egyet, hanem a ma művészetének szociológiai helyzete, amely már úgyszólván valóságos látszat-életre kényszeríti, amely a művészet kér-déseit múzeumi s műtermi magán-üggé tette. Worringer szerint a művészet egy kétségbeesett „mint-ha“ filozófiájává, fikcióvá lett. Igaz, hogy itt felvethetjük a kérdést, hogy vajjon általában a magasabb lét kérdése nem fikció-e egyálta-lában. Worringer álláspontja nem ez, sőt! Éppen növekedő szkep-szise folytán csak annál nagyobb szimpátiával és együttérzéssel visel-tetik azok iránt, akik mindennek dacára és kétségbeejtő magányos-

* Wilhelm Worringer: Künstlerische Zeitfragen. bei Hugo Bruckmann.

ságban tovább és tovább igyekeznek alkotni. Mérhetetlen tragikummal telve ezek léte, melyet megérteni is alig tudunk. — A brosurára céloz arra a megállapításra is, hogy korunk művészi teljesítménye nem a képek festésében, hanem a megismerés terének kiterjesztésében keresendő. Keyserling jelszava: „a filozófia mint művészet“, korunk legsajátosabb követelményeként lép fel. De Woringer kifejezi abbeli aggodalmát, vajjon nem inkább végzetünk-e ez, mintsem eredményünk s ha így áll, nem kell-e igyekeznünk rajta túl esni?

A FÖLD SZELLEME.* A Föld mindig nagy szerepet játszott az ember gondolkozásában, mint óriási, mitológikus lény, az Anyaföld, melyből minden ered, a mindent szülő és tápláló nőiség mitikus megszemélyesítése, melyből jövünk, mely kiemel a kifürkészhetetlen, végtelen sötétből, s melybe visszatérünk újra. Neve van sok: Istar a babiloniaknál, Isis, a föld istennője, Ruach az ó-testamentumban, Prithivi Indiában, a Föld anygala a persáknál, Kaosz a görögöknél, stb. A tárgyi világ minden dolga, a lelki világ minden jelensége mély, titkos szálakkal van a Földhöz kapcsolva az ember mitikus gondolkozásában. A földhöz tartozás erős, misztikus érzésének sejtelmét magunkban hordozzuk mindannyian, a feloldhatatlan közösségnek, a földbe gyökerezettségnek érzését. A földből született minden. Az ember a földnek képmása, mondja Laocse. Az ember a föld szimbóluma. A

föld akarata fogva tartja az embert s minden földdarab olyan embert termel magának, amilyenre szüksége van. A kultúra haladásával az ember függőség érzése az Anyaföldtől csökken, noha a földhözkööttség fokozatosan növekszik, mindig s mindig szívósabb és organikusabb lesz. Sok finom történeti érzékkel kiválasztott példán mutatja ezt meg Heilborn. A Föld barát és ellenség egyaránt. A Földanya minden ember védangyala, aki születésétől végső szétporladásáig elkíséri útján. Minden le és fel mozog a világon, minden hullámzik előre és hátra s a Földanya a titkos, mélyértelmű s szédítően magas hid, mely az embertől az istenhez vezet. Belőle származik minden pánpszizizmus.

Az ember kereste Istent s a Földet találta. Heilborn természeti vizekben találja a vallástörténelem évezredeinek kulcsát. A természet-érzésből, a Földdel való egygyéválásból származtak azok a misztikus képzetek, melyek évezredek óta a vallások tartalmát adták. Minden vallásban ott érezzük a természettel és a Földdel való öszeszövöttségének nyomait. A fa, a hegycsúcs, a felhő, a pusztaság, a vihar, a hold, a csillagok mi mindent megdeterminálnak a vallások hitében. Hatalmas vallások csak nagyszabású természeti tájakon születtek: nagy hegyek között vagy óriás pusztákon. Minden vallás két tényező: a természeti hatás és az embernek a természetre való visszahatásának eredménye.

Az emberiség fejlődésében állandóan két tényező működik közre: egy titkos és egy elementáris, ösztönszerű, az egyház mellett a vallás, a politika mellett a népi

* Ernst Heilborn: Vom Geist der Erde. Berlin.

fejlődés, A döntő az emberiség történelmében a tudatalatti: a Föld akarata. Az emberiség évezredek problémája, az érzéki világ problémája ma az egyéni, individualis megoldás felé hajlik: korunk nem erkölcsstelen, csak más mértékkel mér, nem az érzékek élete többé a mérvadó. Korunk erkölcsi problémája a munka problémája. Az egyoldalú hivatásszerű, gépiesség alól felszabadult munkából új erkölcsnek kell születni, új teremtő erőnek felfakadni: a munkának istentiszteletnek kell lenni. Hívató munka, kapitalizmus, militarizmus — ezen átoksujtotta erők gyümölcstermő erőkké kell, hogy változzanak.

„Ember és Föld: keressük azt a szót mely a köztük uralkodó titokteljes törvényt sejteti s az organikus kapcsolat törvénye az, mely legjobban megfelelni látszik. Az emberiség a Föld szerve. S minél erősebb a vérkeringés az anyatesttel, annál erőteljesebb a szerv“. Ezért hirdeti Heilborn újra hitnélküli s új erőforrás után kutató korunkban: vissza a természethez.

A biológus Adolf Koelsch könyve* szintén a természetet át vizsgálja közelebb a világhoz. Kozmikus világmegegrzéseket sűrít művészien mítikus mondákká. A természet szerelmi életét nemcsak megfigyeli, hanem megfigyeléseiből belőlről megépíti a természet lelkét.

Korunk jellemző tünete, hogy épen a biológia, az a természettudomány, mely a négy századdal ezelőtt összetört istenhit romjaiból született meg s legjobban sietett a materialisztikus világfelfogásnak

eleget téve adni magyarázatát az életnek, hogy épen ez a biológia az, mely ma újra felfedezi a lelket a természetben. Igaz, nem a régi dogma-lelket. Hanem az új, egyedül maradt ember „lélek-köteleit“, melyen újra az istenhez próbál felkapaszzkodni.

A SZELLEMI MUNKA TECHNIKAJA. Friedrich Kuntze, a berlini egyetem tanára, könyvet írt a szellemi munka technikájáról.* A kérdés, amit fölvet s amelyre nemcsak választ próbál adni, hanem kidolgozott gyakorlati rendszerrel felel, igen érdekes és messze kiható fontossággal bír. Mennyire mehanizálható a szellemi munka? Mily mértékig vezethetők be a fizikai munka ökonómiai szabályai a szellemi munka területén?

De mindenek előtt distingválunk kell. A szellemi munkának csak egyik fajtájáról, a tudományos munkáról van szó. S a művészi termelő munkáról nem. S ezen megszorítással már eleve készen lehetünk arra, hogy a tudományos szellemi munkában nagy tere fog nyílni a mehanizálásnak. Mert a tudomány a maga lényegében és céljában az emberi elme munka-ökonómiájának terméke: lehetőleg kis számú tételben és műveleti szabályban való összefoglalása a különálló tények végtelen sokaságának, melyek így, a maguk rendszertelen sokféleségükben, nem volnának kezelhetők. A tudomány mehanizmusokat húz fel elménkben, melyek bizonyos adott jelre működésbe lépnek s „elintézik“ azaz besorozzák egy

*Kreatur. Erlebnisse und Gesichte. Frankfurt, Rütten u. Löning.

* Die Technik der geistigen Arbeit. Heidelberg.

ismert viselkedésű kategóriába az ujonnan jelentkező tényt. A mehanizmus, ha jó, száz eset közül kilencvenkilencben beválik. S ez gyakorlatilag elégséges. A századik eset mindig az az eset, melyből új mehanizmusok felépítése kiindul. De ezzel ritkán van dolgunk a gyakorlatban.

A tudomány építő munkája is mehanizálható így bizonyos fokig. Addig, ahol a tulajdonképeni teremtő munka kezdődik. De ez nem kevés. Mert a tudományos munkában az intuiciót, a meglátást előkészítő tény-anyag összehordása az időben és fáradságban nagy munka, maga a meglátás, mely eközben érlelődik, többnyire pillanat műve. S ha meg van, kidolgozása ismét jórészt mehanizálható munka. S ha mehanizálni lehet, mehanizálni kell, mert az felszabadulást jelent a teremtő lélek számára felesleges teher alól. Meg kell szabadítani az emlékezetet mindattól, ami másként is megőrizhető, ami cédulákon felírható, kézikönyvekben bármikor megtalálható. Tehát minden, ami lexikális és bibliográfiai, mechanikus rendszer útján szerzendő meg és ily módon őrzendő meg is az alkotó munka számára.

Tudós professzor Kuntze ezen mehanikus utak-módok csinja-bínjával, e szellemi „Taylor-rendszerrel“ ismerteti meg az olvasót.

A FREUDIZMUS ÉS AZ ANGOL CENZURA. A világszerte ismert bécsi pszichoanalitikus, Freud, egy új gyűjteményes vállalatot indított pszichoanalitikaiforrasművek közlésére (*Quellenschriften zur seelischen Entwicklung*), melynek első kötete „*Tagebuch eines halbwüchigen Mädchens*“ címmel

nemrégiben jelent meg. A könyv érdekes emberi dokumentum. Egy kis bécsi leánynak, egy jobb hivatalnoki család leányának tizenegy-től tizenöt éves koráig vezetett, őszinte, nem idegen szemek számára készült feljegyzéseit tartalmazza. A napló nem egy külső és belső eseményekben gazdag, romantikus gyermek-lélek megrázó gyónása akar lenni. Ellenkezőleg: a hősnő nem állítja be magát rendkívüli lénynek. Ami értéket és érdekességet ad a könyvnek, az épen a mindennapiság őszinte, leplezetlen magabemutatása. Ami pedig különleges értéket kölcsönöz a könyvnek a pszichológus előtt, az egyedülállósága: nincs még egy ilyen részletes, megbízható s annyi éven át folytonos feljegyzésünk a gyermekkor e kritikus idejéről. „Még soha sem volt alkalmunk — mondja Freud előszavában — ily tiszta és igaz bepillantást vetni azokba a lelki folyamatokba, melyek társadalmunk és kultúrfokunk leányának fejlődését jellemzik a pubertást megelőző években... Mint merül fel először elmosódottan a nemi élet titka, hogy azután egészen birtokába vegye a gyermeket s miként szenved ez titkos tudásának tudatában, míg lassan azután legyőzi félelmét, mindez oly elbájolóan természetesen és oly megható komolysággal jut kifejezésre e művészi szándék nélküli feljegyzésekben, hogy meg kell, hogy ragadja a pszichológus és a pedagógus érdeklődését.“

A könyv nagy piaci sikert ért el. Angolra is lefordították, ahol a napokban hagyta el a nyomdát „*A young girl's diary*“ cím alatt. S váratlanul az angol hatóság, bírói végzés nélkül, megtiltotta a könyv terjesztését „erkölcsi okok-

ból". Hiába nyomták utólag rá minden példányra, hogy „csak orvosok, pedagógusok és jogászok számára“, a londoni cenzura nem volt hajlandó engedni. Ki csodálkozik még ezen abban az országban, ahol Shakespeare-től eltiltják a fiatalságot „erkölcsi okokból“? Angliában úgy látszik, az „erkölcs“ igen erős védelemre szorul, hogy el kell tiltani a terjesztését egy könyvnek, mely leírja egy fiatal leánylélek azon érzésit és gondolatait, melyeket a nemskára bekövetkezendő fiziológiai változás ébreszt fel benne.

LA REVUE DE FRANCE. A francia revue-irodalomgazdagabb lett ismét egy méltóságos revuevel. Marcel Prévost és Joseph Bédier, mind a kettő öreg akadémikus, új sárgafüledű vaskos kéthetenként megjelenő lapot indítottak útnak. Kimondottan nacionalista, irodalomban maradt. Semmi újat nem hoz a már úgyszólván „hivatalos“ revueek után.

Az első számban egy irodalmi interview: Foch generális megmagyarázza a német hadsereg vereségét. Marcel Prévost irodalmi levélben mondja el nem érdekes nézeteit a napi eseményekről. Bédier a francia lovagregényekről értekezik. S így tovább. A legértékesebb a számban Marceline Desbordes-Valmore néhány kiadatlan szép verse.

A munkatársak névsora különben eleget mond: csupa előkelőség. A belpolitikáról a képviselőház alelnöke, a pénzügyekről a parlamenti pénzügyi bizottság előadója, a filozófiai kérdésekről a párisi iskolák főigazgatója fog írni. A történelmet Ch. Langlois, a

nemzeti levéltár igazgatója képviseli. S így tovább az egész vonalon. A leghivatalosabb Franciaország leghivatalosabb lapja. S ez manapság nem sok jót jelent.

DIENES LÁSZLÓ

HAMSUN

A hatvanéves Hamsun, a norvég és a germán irodalom legnagyobb élő alakja, megkapta a modern írók pensióra jogosító aranygyapuját: a Nobel-díjat. Hamsun tiltakozott ellene, aztán elfogadta, kérte, hogy ne kelljen a stockholmi ünnepségeknél kit sem fogadnia, aztán mindenkit fogadott, s évek óta megint halottuk néhány élő szavát. Knut Hamsun az utolsó negyven év írógenerációinak, nem, az európai olvasó-intellektuelleknek atyamestere. Hogy megértsük, ismernünk kell a norvégeket, az elegáns és kulturált germánokat, kik higiénikus házaikban sok izléssel s valami tompult energiával élnek, szép asszonyaik vannak, akik igazán odaülnek a kandallóhoz este s nézik a piros tüzet, míg ablakuk előtt leszáll a nedves este és északi köd, s az életük eltelik süllyal, az emlékeik ólmosak, s föllobban bennük a második énjük, amit minden norvég él, a démoni, egy pusztító akarat, erőszak és düh, szomorúság és naivitás. Ezek a démonok táncolnak a János-éjjeli viling tüzekben. Ezek a démonok vannak. Ezek az emberek titokzatos, jó gyárosok, mérnökök és kereskedők, akik egy éjjel életükben nedves halántékkal felülnek az ágyban, megnézik az alvó, szép asszonyt s elutaznak, évekre idegen helyekre, nézik az erdőket, a lámpás városokat, az állatokat, hallgatnak, s a lelkiüket lefogta

egy súlyos láz, vagy agyonlövök plüktet az élet, mint a vér egy finom kéz húsa és bőre alatt; itt minden él és fogható, de az élet csomója, a hamsuni kérdések felelete mindig elvész a második émben, a kisagyban, ahol az ösztön kezdődik. Minden összetartozik. A „Pán“ tájai nem vadászírodalmi bravurok, a táj, a világ, emberek állatok, növények, föld, víz, ég összetartanak és elmosódnak egy világösztön kódében. A táj a hamsuni regényben nem keret, hanem a történet aktív része, cselekvő személy, szereplő valaki. Edward Glaten hadnagy, ki egy gyönyörű, előkelő állat páni szemével érinti meg az amaydat, nem több e regényben, mint egy zöld madártoll, vagy egy csatakos, legázolt őszi mező. A világ él. Ez a hamsuni világnézet talán, amit szavakba is foglalt „A föld áldása“-ban, ha a fordított cím pontos. Igen, áldott az élet, a föld, az emberek. A végén agyonlőjjük magunkat, vagy kitért karokkal, mint egy „Az én módszerem“ orvosgyógykönyv címlap-figurája, lassan megyünk egy napos réten vissza a természet felé.

A hamsuni ember: úgy áll Európa határán, egy germán vonal utolsó körén, hatalmasan a homlokával egy ködben, a nagy hájjal. Titkok vannak körülötte. Világnézete nincs. Csak nézi a világot. És hallgatja a világnézeteiket és néha belefecseg, mindbe, egyformán. Hamsun, ki nem olvasa Dosztojevszkijt, mert elégségesnek hitte önmagát fellapozni néha, megírta az „hség“-ben a kor ideg-regényét, (1888-ban) s ha fontos ez, cáfolatát adta öntudatlanul a Goncourt-testvérek állításának, kik dicsekedtek vele, hogy az idegeket ők vezették be az irodalomba. Nos, Hamsun egyidejűleg merte ezt; idegeket adott, párbeszédet, melyek alatt úgy

A föld áldott és jó; de az emberben nehéz kiismernünk magunkat. Ki ismeri Nagelt, a „Misztériumok“ hőst? Ki ez a csavargó, aki hegedül és asszonyokért ácsorog, néha kalandor, néha bárgúan egyszerű, aki a kedvese nevét bevési a fába? Ő is lábbadozója az élményeknek, mikről nem tudunk, mint Glaten hadnagy, visszatér benne az örök hamsuni csavargó, de veszélyesebb, pszichológiai köntösben. Raffinált és átlátszó egyszerűre, szenvedélyesen imádja Daguýt, lelkem mélyén erősen hiszem, hogy kutyába sem veszi a hölgyet, csak úgy hivatásból csinálja. De

ez az életkedv, ez a nekifutás, ez a boldog, ájult elfekvés a létben, ez az újjongás, hangtalanul, mint egy rügyező bokor újjong hangtalanul a tavaszban? Mi ez, miért? Miért gyűlöli ez a Nagel Tolosztójt, ki karosszékében ül az emberek előtt, nagyon és titkozatosan, Ibsent, a polgári sphinxet a kávéházban, — s miért újjong háladalt a nekünk már közepesre elkönyvelt Björn-senra? „Björn-sen tombol e földgolyón mint egy élő test és tér kell neki negyven ember részére“ Ezért: itt vállal, Hamsun, a magányos és elszakadott, egy rokonságot valakivel, aki nagyon él.

Az ősz Björn-sent megkérdézték egyszer, igaz, hogy Hamsun az ő törvénytelen fia? Björn-sen megérdeklődte, mikor és hol született, aztán összeráncolta a szemöldökét, gondolkozott, megrázta a fejét. „Nem, nem“ — mondotta határozottan — „abban a időben én nem jártam azon a vidéken“. S később még: „Egyébként semmi kifogásom ellene, hogy ő a fiam“. Nem is lehet: ezek mind egy apától testvérek, e titkos életkedvű emberek, Jacobsen Niels Syhné-je, Hamsun Nagel-je, — kik oly kőszán születnek és élnek, mint egy mag a szélben, s úgy hálnak meg (Nagei, Ninutte Gudde), hogy a halálukkal nem is lehet bizonyítani semmit. Érdekes feladat lesz megírni egyszer ezt a praemust, az ideges kor irodalomtörténetét. Ma még éljük.

Ez Knut Hamsun: akit a világ minden művelt és iparkodó nyelven olvasnak menekülő-kedvű emberek. Ma talán többen, mint valaha; ma az európai intellektu-elleből kiűt a csavargó. Sokan vagyunk és nem vagyunk jók egy-

máshoz. Hamsun tájai jók, várnak, rejtelmesen és melegen. Knut Hamsun, ki sok verset írt, talán mert legkevésbé ezt tudja, gyűlöli a drámáit, mert 25 év multán most kezdik játszani őket, a lóvasúti kalauz, bányamunkás, földműves, elektromos szerelő, újságíró, foglalkozás nélküli egyén, hatvanéves, ki egyedül él egy szigeten, egy fiatal nőtt vett magának — a Nobel-díj tulajdonosa — a germán vegetáció hatalmas és mély hajtása, melynek árnyékában szívesen fut össze egy hívő nyáj.

MÁRAI SÁNDOR

A NAPKELET HIREI

Ennek a számnak vezető cikke, az Ady Endréről szóló tanulmány, Hatvany Lajosnak „Das Verwundete Land“ című új könyvéből való, amelynek ismertetését Ormos Ede tollából mult számunkban adtuk. Az Ady-tanulmányt magyar fordításban Hatvany Lajostól kaptuk.

Déry Tibor kis regénye, a „Toronyőr“, még mintegy három számon keresztül folytatódik a befejezésig. Utána Balázs Bélának, a ragyogó fantáziájú, nagy mélységekből nagy magasságokba szárnyaló költőnek hatalmas új regénye kerül közlésre, amelyet a szerző a „Napkelet“ számára írt s másutt nem is fog megjelenni.

Pályázatunk eredményét a bíráló bizottság tagjaiban beállott kényszerű változás miatt, csak néhány hét múlva hirdethetjük ki.

Husvétii számunk 298. lapján a ciklus második versének második szakaszába helyesen:

„Máá, Igazság, fogja két kezem“
olvasandó.

MODERN
KÖNYV- ÉS ZENEMŰ
KERESKEDÉS

a világirodalom leg-
kiválóbb és legfris-
sebb alkotásainak;
bel- és külföldi nap-
lapok, folyóiratok,
divatlapok stb. ál-
landó nagyraktára a

FRIEDMANN
HIRLAPIRODA

Cluj-Kolozsvár
Főter 28. sz.

Lőrinc és Tóth

Főter 8. Első Magyar-palota

•••
Női divat
különlegességek
áruháza
•••

Szolid kiszolgálás. Szabott árak

Párisi SZŐRMEDIVAT

UJDONSÁGOK
DUS VÁLASZTÉKBAN

BCU Cluj / Central University Library Cluj
DÉRI
LAJOS

SZÜCSMESTERNÉL
Strada Memorandului Nr. 3.

Weisz és Molnár

női divat, kötött és
rövidáru
üzlete

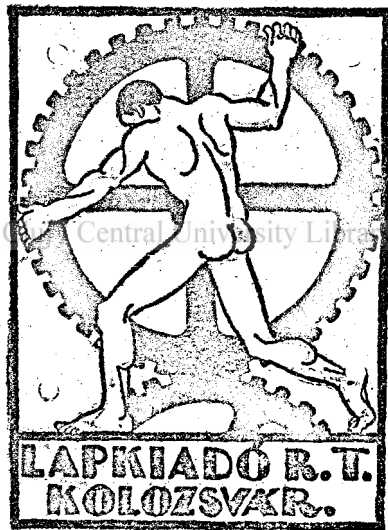
Wesselényi-utca 7. sz.

KOLOZSVÁR LEGNAGYOBB

NŐI
DIVATÁRUHÁZA

•
MISSIR
•

(VOLT UNIÓ-UTCA 11. SZÁM.)

Iroda: Str. Memorandului Nr. 3.
Nyomdaüzem: Universitatii Nr. 3.